

Centar za dokumentaciju i inovacije u Tuzli i Bihaću

Ćimeta Hatibović

Merima Hadžialagić

Vahida Smailagić

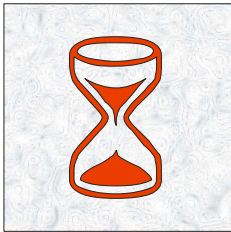
DJECA S POSEBNIM POTREBAMA

NASTAVNICI I STUDENTI U STJECANJU ZNANJA O RAZLIČITOSTIMA

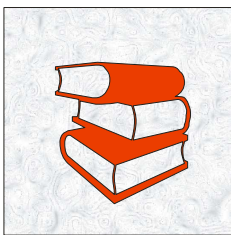
Tuzla i Bihać 20.02. 2008. godine

SADRŽAJ

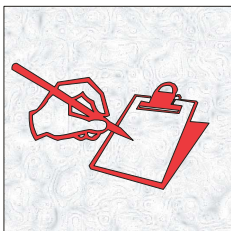
1.UVOD	
1.1. Ko su osobe s posebnim potrebama	8
1.2. Koliko poznajemo osobe s posebnim potrebama?	10
1.3. Etika u inkluzivnom poučavanju i učenju	11
2. Djeca s tjelesnim invaliditetom i hroničnim bolestima	14
2.1. Značaj igre za djecu s tjelesnim invaliditetom	20
2.2. Čitanje i pisanje učenika s tjelesnim invaliditetom	21
2.3. Djeca s cerebralnom paralizom	24
2.4. Pisanje ljevoruke djece	28
2.5. Rad s djecom s epilepsijom	29
3. Djeca sa mentalnom retardacijom	32
4. Djeca s poremećajem govora	36
5. Dijete oštećena vida	45
6. Djeca oštećena sluha	50
7. Djeca sa specifičnim teškoćama u učenju	55
8. Djeca sa emocionalnim problemima i smetnjama u ponašanju	56
9. Hiperaktivno dijete	58
10. Hipoaktivno dijete	62
11. Dijete koje ispoljava agresivno ponašanje	63
12. Prilozi	64

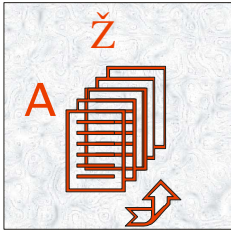
OZNAČAVA VRIJEME UČENJA

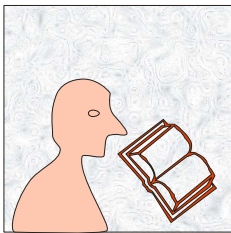
LITERATURA KOJA SADRŽI PODATKE

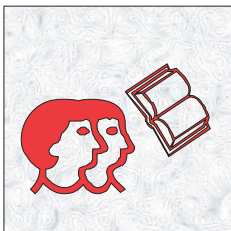
SADRŽI SAVJETE I KOMENTARE

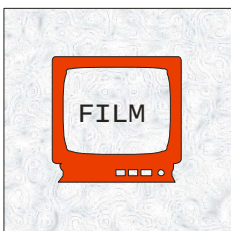
TERMINOLOGIJA

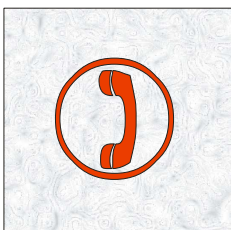
POZIV NA INDIVIDUALAN RAD

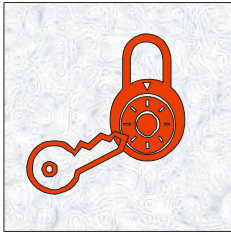
POZIV NA GRUPNI RAD

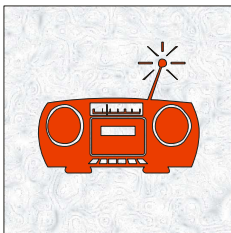
POZIV ZA GLEDANJE FILMA

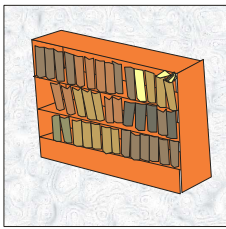
POZIV MENTORU

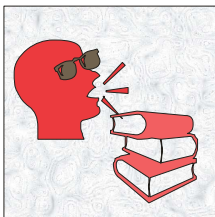
KLJUČNA TERMINOLOGIJA

SLUŠANJE AUDIO ZAPISA

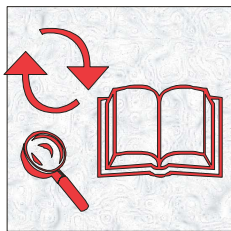
PODACI O POSTOJANJU CENTARA ZA
DOKUMENTACIJU

UPUĆUJE NA POSTOJANJE DETALJNIJIH
TEKSTOVA O NEKIM AUTORIMA

KAFE PAUZA

POZIV UČESNICIMA NA PROUČAVANJE JEDNOG
OBRAZOVNOG PAKETA

NAVEDENI SIMBOLI SU UPUTA ZA SAMOSTALAN RAD OSOBE KOJA SE
OBRAZUJE. NAKON SAMOSTALNOG OBRAZOVANJA PREDENE VJEŽBE
TREBA PRODISKUIRATI SA VOĐOM SEMINARA.

VJEŽBE SE VREDNUJU NA OSNOVU NEKOLIKO KRITERIJA:

1. KOLIKO JE POLAZNIK RAZUMIO PREDOČENO GRADIVO
2. KOLIKI JE KAPACITET (PREDZNAJJE) POLAZNIKA

PREZENTACIJA

Obrazovni paket **DJECA SA POSEBNIM POTREBAMA**

Namijenjen je, prvenstveno, nastavnicima redovnih škola, odgajateljima u predškolskim ustanovama, studentima pedagoških fakulteta, roditeljima, socijalnim radnicima i svim osobama koje žele više naučiti o djeci koja, na neki način, odstupaju od onog što se u određenoj društvenoj zajednici smatra "normalnim", imaju različite teškoće u razvoju, te, načinu kako da se te teškoće umanje ili potpuno otklone.

Obrazovni paket ukupno traje 12 sati, u što su uključeni individualno učenje, vježbe i rad grupe s mentorom.

Obrazovni paket ukupno traje 12 sati, u što su uključeni individualno učenje, vježbe i rad grupe s mentorom.

Materijal za ovaj obrazovni ciklus je strukturiran uz različitu didaktičku podršku (pisani materijal, literatura, video prezentacija).

Pisani materijal služi za pružanje osnovnih informacija odnosno kao tekst-vodilja kroz rad: u tekstu su izložena uputstva kako koristiti različite materijale i kako organizovati modalitete i vrijeme učenja.

Predložene vježbe treba da se izvode individualno i manjim grupama, nakon čega se o istim, raspravlja sa mentorom.

1.1 Ko su osobe s posebnim potrebama

"Ja sam nevidljiv čovjek. Ne, ja nisam utvara poput one koja je progonila Edgara Allena Poa, niti sam jedna od onih vaših holivudskih ekto plazmi. Ja sam stvaran čovjek, od krvi i mesa-čak se može reći i da sam u stanju razmišljati. Shvatite, ja sam nevidljiv prosto zbog toga što ljudi odbijaju da me vide" ("Nevidljivi čovjek", Ralph Ellison, 1952) (Invisible Man. New York: Random House).

Ovaj odlomak nam, na plastičan način, govori o problemima društvene i osobne izolacije koji doživljavaju oni koji, na neki način, odstupaju od onog što se u određenoj društvenoj zajednici smatra "normalnim". Govori nam o, još uvijek čestom, odnosu ljudi prema onima koji imaju drugačiju boju kože, koji ne vide ili ne čuju, koji ne mogu uspješno učiti , ili "žive u svome svijetu", mole se Bogu na drugi način.... O tome nam govori i Judith M Leblanc u stihovima "Zamisli kako bi bilo"

Zamisli kako bi bilo da te
Djeca ismijavaju na ulici,
A odrasli te gledaju i šapuću

Nešto iza tvojih leđa.

Zamisli kako bi bilo da ti
Ljudi uvijek govore šta bi
Trebao učiniti, a nikad
Se ne obraćaju tebi.
Zamisli kako bi bilo da ti
Nije dozvoljena ni najmanja
Lična odluka.

Zamisli kako bi bilo da si
Odrasla osoba, a svi ti se
Obraćaju kao da si dijete.

Takav je svijet invalidnih
Osoba. I ja bih se ponašala
Neprikladno kao i sve
Osobe s posebnim
Potrebama.

Iz navedenih stihova mogli smo vidjeti kako se stvara slika o djetetu sa posebnim potrebama: ako ih i vidimo najčešće u njima vidimo vječnu djecu, neprilagodljive, nesamostalne i nesposobne osobe koje se smije u lice ili iza leđa.

Na djecu s posebnim potrebama se različito gledalo kroz razvoj društva i odnos prema njima je varirao od potpunog odbacivanja, preko jednog ambivalentnog odnosa do stava prihvatanja. Kod nekih naroda se, kao posljedica sujevjernog i mističnog odnosa prema slijepim osobama, gajilo posebno poštovanje. U tim društvima je slijepa osoba postajala prorokom, sudijom, mudracem, odnosno zauzimala je značajno društveno mjesto. Odnos prema osobama koje su gluhe od rođenja, također nije u svim društvima, bio negativan. Stanovnici ostrva Martha Vineyard su, zbog velikog broja gluhih osoba,

učili znakovni jezik da bi mogli komunicirati s njima ("Ovdje svi govore znakovni jezik" Ellen Groce).

Mijenjanju stavova prema osobama s posebnim potrebama svakako je najveći doprinos dao Lav Vigotski antropološkim, psihološko-pedagoškim i istorijskim studijama. Prema Vigotskom primarni problem u vezi određene teškoće nisu fizički, intelektualni, neurološki ili senzorni nedostatak već njihove socijalne implikacije. "Problem dječije hendikepiranosti u psihologiji i pedagogiji treba postaviti i shvatiti kao društveni problem zato što se ispostavilo da je njena socijalna komponenta, koja ranije nije bila isticana i koja je obično tretirana kao drugostepena i sekundarna, u stvari - primarna i glavna. Treba smjelo pogledati u oči tom problemu kao društvenom problemu" (Vigotski, 1996, str. 90). Vigotski razlikuje primarne i sekundarne teškoće. "Primarna" poteškoća je organski i biološki uvjetovana. "Sekundarna" poteškoća odnosi se na nepravilan razvoj viših psihičkih funkcija usljed djelovanja socijalnih faktora". Tako se tumačenje hendikepa sa ranijeg biološkog tumačenja počeo tumačiti sa socio-kulturalnog aspekta. Socijalni model, kao osnovni problem naglašava odnos društva prema osobama s teškoćama u razvoju.

1.2 Koliko poznajemo osobe s posebnim potrebama?

1. „Amerikanci bez invaliditeta ne poznaju one s invaliditetom. To je bilo jasno od komemoracije Timoti Kuku, kada su njegovi dugogodišnji prijatelji ustali da mu odaju iskrenu počast. „On meni nikada nije bio invalid” rekao je jedan. „ Bio je najmanje invalid od svih koje znam”, izjavio je drugi. Bila je to najveća pohvala koju su ovi prijatelji, bez invaliditeta, mogli da smisle i upute jednom advokatu sa invaliditetom koji je, u tideset osmoj godini, dobivao slučajeve o pravima osoba sa invliditetom koji su predstavljali prekretnicu, uključujući i jedan gdje je javni saobraćajni prijevoznik primoran da ugradi liftove za kolica u svoje autobuse. Ali, više no jedna osoba u punoj kapeli pognula je glavu, zbunjena zbog onog što je pretpostavila da je kompliment. Kao da je neko pokušao da uputi kompliment crnom čovjeku rekavši: „Ti si najmanje Crnac

od svih koje znam”, jednako neiskreno kao da Jevreju kažete „Nikada o tebi ne razmišljam kao o Jevreju”, nespretno kao da ženi laskate riječima „Ti se ne ponašaš kao žena”.

Joseph Shapiro , 2005.

Ovdje, u ovoj kapeli, desio se mali sudar realnosti osoba sa invaliditetom i onoga kako drugi shvaćaju njih i njihove živote.

2. Liza Karl je samo željela da odgleda film. Ali 1988. godine, kada se ova osamnaestogodišnja djevojka sa cerebralnom paralizom „dovezla” do blagajne kina u svom komšiluku u Takomi (Vašington), vlasnik je odbio da primi njenu novčanicu. „Neću je ovdje i ne moram da je pustim da uđe” objasnio je kasnije vlasnik, napomenuvši da djevojka ima teškoće u govoru i kretanju. Lisa je sljedeće godine , kao borac za Zakon o Amerikancima sa invaliditetom, ispričala senatorima „Nisam plakala glasno, ali jesam u sebi. Ja sam samo htjela da gledam film kao i svi ostali”.

Odbacivanje vlasnika kina je bio slučaj neskrivene netrpeljivosti. Ali osobe s invaliditetom su znale, da nažalost, ono što se dogodilo Lizi nije usamljen slučaj segregacije.

Joseph Shapiro, 2005.

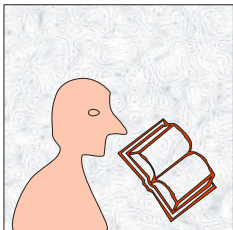
1.3 Etika u inkluzivnom poučavanju

Savremeni odgoj i obrazovanje svoj izvor nalaze u dugoj tradiciji obrazovanja , koju možemo pratiti od Sokrata preko rimskih studija «humanitatis» i renesansnih «sedam slobodnih umijeća» do Opće deklaracije o ljudskim pravima. Suvremeni koncept humanistički orijetisanih prosvjetnih radnika i ostalih stručnjaka koji učestvuju u odgoju i obrazovanju djece je različit od tradicionalnog koncepta po kojima je obrazovanje frontalna komunikacija.

Učiteljevo uvažavanje različitosti među učenicima , pa i samom učeniku kao jedinki, zavisiti će klima u razredu, povjerenje među učenicima , saradnja i razumijevanje među svim sudionicima nastavnog procesa. O tome nam govori i uvaženi pedagog Haim Ginott:

"Došao sam do zastrašujućeg zaključka da sam ja odlučujući element u učionici. Moj lični pristup stvara klimu. Moje dnevno raspoloženje stvara vrijeme. Kao učitelj ja posjedujem ogromnu snagu da učinim dječiji život jadnim ili radosnim. Mogu biti alat za torturu ili instrument inspiracije. Mogu poniziti, oraspoložiti, povrijediti ili izliječiti. U svim situacijama, moj odgovor odlučuje da li će kriza eskalirati ili ne i dijete humanizirati ili ne".

ZADATAK ZA UČESNIKE: Napisati esej na rečenicu Haima Ginotta „ Mogu biti alat za torturu ili instrument inspiracije“.

Upute za detaljnije istraživanje Haimovih i Glasserovih radova o liku nastavnika u odgojno-obrazovnom radu.

Inkluzija u osnovnim školama-problemi s pozicije nastavnika

Do sada se, uglavnom, školovanje provodilo na segregirajući način (specijalna odjeljenja pri redovnim školama ili specijalne škole). Od 2003. godine u Bosni i Hercegovini postoji Zakon o osnovnoj školi koji daje mogućnost uključivanja djece s posebnim potrebama u redovnu osnovnu školu, čime je obezbijedena jedna od pretpostavki uspješnog uključivanja, Iako zakonske regulative, same po sebi, ne rješavaju

problem inkluzije ona u njima ima osnovno i nezaobilazno uporište. Uključivanje u redovne škole podrazumijeva i obezbjeđenje nekih drugih pretpostavki kao što su: organizacija dijagnostičkih postupaka, dodatnih rehabilitacijskih programa i modaliteta nastavnog procesa. Navedenim Zakonom i podzakonskim aktima kao što su Pedagoški standardi i drugi akti, su djelimično riješeni i ovi problemi. Za uspješno uključivanje u redovne škole neophodno je ispoštovati i organizacijske pretpostavke koje podrazumijevaju lokaciju škole, arhitektonske i komunikacijske karakteristike, kapacitet škole i njenu opću opremljenost, opća i specifična pomagala, didaktička sredstva, te stručni kadar i drugo.

Osim navedenih pretpostavki važne su i subjektivne pretpostavke koje se odnose na stavove subjekata uključenih u proces inkluzivnog obrazovanja (prvenstveno se misli na stavove odgajatelja, nastavnika razredne i predmetne nastave, nastavnika podrške, edukatora-rehabilitatora ili drugih stručnjaka, učenika u razredu, drugog osoblja škole te jednih i drugih roditelja). Od njihovih stavova će zavisiti uspješnost edukacije i njihov položaj u školi i široj društvenoj zajednici. Humani ljudski život može se zasnivati samo na pozitivnim emocionalnim stavovima. Negativni emocionalni stavovi onemogućavaju i blokiraju uspostavljanje međuljudskih odnosa, te se, na neki način, pojavljuju kao barijere i značajne prepreke koje onemogućavaju, bilo kakvu, zajedničku akciju.

Da bi uključivanje djece sa posebnim potrebama bilo uspješno neka istraživanja su pokazala da je potrebno:

- Vjerovanje učitelja/nastavnika da se djeca trebaju da školuju u redovnim školama,
- Vjeruju da mogu odgajati i obrazovati ovu djecu,
- Vjeruju da će ova djeca postati korisni članovi društva.

Iz navedenog se može zaključiti da nije dovoljno samo smjestiti sve učenike s posebnim potrebama u redovne škole da bi se riješio problem segregacije i diskriminacije, jer nema veće diskriminacije od fizičkog uključivanja djece s posebnim potrebama bez odgovarajuće podrške i osjećaja pripadanja grupi vršnjaka.

U nekim zemljama u okruženju sa provođenjem inkluzivnog obrazovanja se započelo mnogo ranije kao što je republika Hrvatska (1980) i Slovenija (1996).. Najnovija istraživanja u Sloveniji su pokazala da i danas postoje veliki problemi koje imaju nastavnici u praksi. Istraživanja koja je proveo Janez Jerman (2006) pokazuje da

nastavnici u Sloveniji nemaju dovoljno odgovarajućeg znanja za edukaciju učenika sa posebnim potrebama, jer ga nisu dobili na dodiplomskom studiju. Nastavnici su dali prijedloge za rješavanje ovog problema kao što je revizija univerzitetskih edukacijskih programa za nastavnike i permanentna edukacija (seminari) za nastavnike koji već rade sa učenicima sa posebnim potrebama. Isto tako nastavnici trebaju pomoć kod pripreme i izvođenja individualiziranog programa te više vremena za međusobnu komunikaciju.

Slične rezultate, kada su u pitanju stavovi prosvjetnih radnika, prema inkluziji na području Bosne i Hercegovine dobili su i istraživači Hatibović, (1998, 2002,) i Mešalić (2001) godine, te istraživanje koje je provedeno od strane UNICEFa (2004).

2. Djeca s tjelesnim invaliditetom i hroničnim bolestima

Termin "invalid" nastao je od latinske riječi "validus" — vrijedan, voljan. "Invalidus" ima suprotno značenje što se prevodi kao nesposobnost, nepostojeće vrijednosti, izgubljene kvalitete.

Termin "invalidnost" je suprotan suštini rehabilitacijske filozofije ali ga koristi i međunarodna zajednica u svojim dokumentima kao što su Standardna pravila (1994) pa se, veoma često, može čuti i na našim prostorima. iako je uobičajen termin *djeca s posebnim potrebama*. Invalidnost predstavlja skup tri nedjeljive komponente, fizički aspekt invalidnosti, psihičke posljedice invalidnosti i socijalne reperkusije invalidnosti.

Djeca s tjelesnim invaliditetom i hroničnim bolestima imaju funkcionalna oštećenja organizma koja se manifestuju u različitim oblicima i intenzitetom. Oni čine veoma heterogenu grupu, kako u odnosu na svoje sposobnosti i mogućnosti savlađivanja odgojno—obrazovnih sadržaja, tako i u odnosu na posebne potrebe, koje treba zadovoljiti da bi im se omogućio odgoj i obrazovanje u inkluzivnim uvjetima rada. Djeci je, ponekad, otežano kretanje, ponekad manipulacija predmetima ili je u pitanju neki psihički poremećaj, a ponekad se djeca brže umaraju itd.

Specifične potrebe, u odnosu na odgoj i obrazovanje kod pojedine djece zahtijevaju pomoć stručnjaka iz područja medicinskih nauka (fizijatar, fizioterapeut) ili odgojno—obrazovnih i rehabilitatorskih nauka (edukator—rehabilitator, logoped, psiholog, pedagog, socijalni radnik). Te usluge se mogu pružati u samoj predškolskoj ustanovi ili školi ili u zdravstvenoj ustanovi.

Uključivanje djece u školu, najbližu mjestu njegovog stanovanja, najčešće, zahtijeva obezbjeđenje rampe za ulazak u školu u invalidskim kolicima, obezbjeđenje prostorne komunikacije, (širina hodnika, međuspratnu komunikaciju odnosno mogućnost realizacije svih odgojno—obrazovnih aktivnosti na istom prostornom nivou, adaptaciju toaleta, veličina učioničkog prostora za nesmetano manipulisanje kolicima između klupa i table, mogućnost uklapanja kolica i školske klupe, niže postavljena tabla i vješalica za odlaganje odjeće i dr.

Ciljevi i zadaci obrazovanja i odgoja djece s tjelesnim invaliditetom uglavnom su isti kao za djecu bez invaliditeta. Specifični ciljevi odgoja i obrazovanja ove djece su:

- primjena nastavno tehničkih pomagala (standardnih ili posebno kreiranih)
- povećana primjena principa očiglednosti u nastavi (radi uskraćene informisanosti zbog ograničene mobilnosti, propratnih smetnji i deficita usvojenosti ranijih nastavnih sadržaja,
- primjena posebnih oblika rada i nastavnih metoda primjerenih mogućnostima i ograničenjima djeteta,
- češća primjena individualiziranih oblika rada,
- potreba za prilagođavanjem programa (individualizirani programi rada),
- potrebna podrška rehabilitatora-edukatora u procesu nastave ili produženom stručnom tretmanu
- potreba za pojačanom motivacijom djeteta,
- usklađivanje edukativnih sa rehabilitacijskim programima i postizanje korelacije u zahtjevima prema djetetu,
- osiguranje optimalne opterećenosti djeteta,

- pomaganje djetetu da se pripremi i lakše podnese raznovrsne oblike neophodnog medicinskog tretmana (hospitalizacija, hirurški zahvat, fizijatriski tretmani, laboratorijske pretrage i dr.)
- pripremanje i osposobljavanje djeteta za formiranje adekvatnog stava prema sebi i svom invaliditetu što bi mu omogućilo sagledavanje i pronalaženje kompenzacijskih mehanizama i sadržaja uspješnosti i afirmacije,
- osposobljavanje učenika sa teškim lokomotornim i govornim oštećenjem za komunikaciju sa društvenom sredinom, te pomoć pri osposobljavanju za primjenu specijalnih postupaka i metoda za savlađivanje čitanja i pisanja,
- pravovremeno profesionalno informisanje i adekvatno profesionalno usmjeravanje,
- osposobljavanje učenika s teškim psihomotornim teškoćama za samoposluživanje, komunikaciju i socijalizaciju,
- prepoznavanje, otklanjanje ili ublažavanje problema psihomotorne organizovanosti kao prapratnih problema,
- rad s roditeljima s ciljem pravilnog odnosa prema djetetu i njihovog maksimalnog uključivanja u odgojno—obrazovni proces.

Pristup školi, pojedinim učionicama i kabinetima unutar škole. WC je prilagođen ili nije prilagođen invalidskim kolicima (ukoliko imamo učenika u kolicima). Osvijetljenost učionica i kabineta. Mogućnost da učenik sam okači svoj kaput. Tabla i ostala pomagala su dostupna učeniku.

Nastavu sa djecom sa posebnim potrebama zasnivamo na saznanjima sa kojima dijete dolazi u školu, na njihovom iskustvu. Zato, više nego sa učenicima redovnog razvoja, valja koristiti praktičan rad - činjenje nečega - kao metodu za sticanje novi spoznaja i razvitak psihičkih sposobnosti, odnosno dovesti učenike u situaciju da steknu što više praktičnog iskustva i svakodnevnom praksom razvija svoje sposobnosti. Na međusobni odnos praktičnog rada i mišljenja u procesu učenja upozoravaju mnogi naučnici. (Piaget, 1979, de zan, 2002). Poljak (1968) je naglasio da praktičan rad ima značenje pokretačke snage za razvitak mišljenja jer se praktične operacije interioriziraju u odgovarajuće misaone operacije.

Bonton u svakodnevnoj komunikaciji s osobama s invaliditetom

- 1. Prepoznate li potrebu za pružanjem pomoći osobi s invaliditetom, pitajte ju kako joj najbolje možete pomoći.**
- 2. Prigodom upoznavanja ne izbjegavajte rukovanje s osobom koja ima umjetnu ili amputiranu ruku. Rukujte se lijevom rukom ili dodirom kako to najbolje odgovara osobi s invaliditetom.**
- 3. obraćajte se neposredno osobi s invaliditetom, a ne roditelju, partneru, pratitelju ili prevoditelju.**
- 4. Razgovarajte normalno, služeći se svakodnevnim izrazima poput: "Vidimo se", "Pozdravljam, trčim dalje", "Čujemo se" - bez obzira o kakvom invaliditetu se radi kod osobe s kojom razgovarate. Nemojte se bojati krivih riječi.**
- 5. Ako s osobom u invalidskim kolicima dulje razgovarate, nastojte sjesti kako biste se gledali u oči.**
- 6. Osobna pitanja o invaliditetu ili njegovim uzrocima nemojte postavljati osobi s invaliditetom ako s njom niste bliski.**
- 7. Budite obazrivi i strpljivi, osobama s invaliditetom može trebati više vremena da nešto učine.**
- 8. Ne hvalite pretjerano osobu s invaliditetom zbog obavljanja normalnih životnih zadaća.**

9. Čekajući u redu ustupite svoje mjesto ili se zauzmite da teško pokretna osoba odmah dođe na red.

10. Prigodom vožnje u javnim prijevoznim sredstvima ponudite svoje sjedalo osobama s invaliditetom. Pomozite im pri ulasku i izlasku iz autobusa, tramvaja, aviona...

11. Pomagala (štake, štap, kolica) osobe s invaliditetom dirajte samo ako ste to bili zamoljeni. Ne naslanjajte se na invalidska kolica, ona su dio osobnog prostora osobe koja ih koristi.

12. Poštujte vozače s invaliditetom. Kada u prometu susretnete vozilo označeno znakom invalida, povećajte razmak, smanjite brzinu vožnje i povećajte oprez. Uvažite njihovu sporost u obavljanju radnji.

13. Od vas se ne očekuje da pokazujete sažaljenje prema osobama s invaliditetom. Prema njima se ponašajte kao prema jednakima, jer one to i jesu.

Hronično bolesna djeca zbog prirode bolesti, dugog boravka u zdravstvenim institucijama i različitim ograničenjima koji proizilaze iz prirode bolesti, često zahtijevaju poseban pristup u savlađivanju nastavnog gradiva. Najveći problemi ove djece proizlaze iz čestog i dugog odsustvovanja sa nastave, što ometa redovno i blagovremeno praćenje i savlađivanje nastavnih sadržaja, dovodi do deficita u usvojenosti znanja, vještina i navika, nepovezanosti sadržaja i sl..To se manifestuje većim zahtjevima od djeteta da u kraćem vremenu savlada veću količinu gradiva, koje mu nije sistematski izloženo a što se sve odražava na njegovo psihičko stanje.. Drugi problem je opterećenost djeteta novim zahtjevima, u periodu kada dijete nije savladalo ni prethodne sadržaje, kao i postavljanje

nerealnih zahtjeva prema djetetu. Povećani zahtjevi mogu biti kontraindicirani u odnosu na opće zdravstveno stanje djeteta.

U ovim slučajevima je neophodna uska suradnja učitelja/ice (nastavnika) između stručnih saradnika (pedagoga, edukatora—rehabilitatora, ljekara, i roditelja učenika u pogledu jedinstvenog pristupa u postavljanju zahtjeva i opterećenosti djeteta, postizanju zajedničke, sistematski i sinhronizovane podrške djetetu.

S obzirom da veliki broj djece s tjelesnim invaliditetom nema intelektualnih smetnji i da bi njihovo školovanje moglo da se odvija u redovnoj školi, mnogi stručnjaci sa područja tjelesnog invaliditeta ističu, kao najveći problem navode arhitektonske i urbanističke barijere te prijevoz ove djece do škole.

Veoma je važna priprema nastavnog osoblja za prihvatanje i adekvatan stručni rad sa ovom djecom. Ukoliko nastavnici nisu pripremljeni za prihvatanje ove djece oni neće moći pripremiti ostale učenike u razredu i cijele škole da prihvate dijete s tjelesnim invaliditetom kao ravnopravnog člana razredne zajednice.

Pored pripreme i edukacije nastavnika, pripreme učenika, roditelja djeteta sa invaliditetom i ostalih roditelja učenika u razredu, te svog osoblja u školi i svih učenika u školi, neophodno je pripremiti i organizaciju rada u školi i, po potrebi, specijalne vježbe somatopeda i fizioterapeuta, po mogućnosti u školi ili u zdravstvenoj ustanovi.

Uključivanje djece u redova školski sistem treba da bude apsolutno, funkcionalno uključivanje u sve aktivnosti i pore školskog života. Samo tako će dijete s invaliditetom steći samopouzdanje, sigurnost, samostalnost, kao i mogućnost smanjenja anksioznosti i konflikata u koje ova djeca ulaze odgovarajući na *feedback* socijalne sredine.

Za odgajatelja i nastavnika je veoma važno da uspostavi saradnju sa roditeljem jer su roditelji ti koji najbolje poznaju svoje dijete. Odgajatelj/nastavnik će, također, nastojati potaknuti i motivisati roditelje da postane partner odgojno—obrazovnoj ustanovi, te saznati podatke o specifičnostima u režimu dana djeteta, sposobnost komunikacije djeteta s okolinom, prihvaćenost djeteta od strane obitelji i okoline (stavovi okoline), mogućim ograničenjima kretanja (eventualno upozorenje roditelja od strane ljekara).

Potrebno je upoznati način korištenja i rukovanja ortopedskim pomagalicama, ukoliko ih dijete ima, i nastojati da ih dijete pravilno koristi.

Znanje o ortopedskim pomagalicama je, također, potrebno učenicima u grupi/odjeljenju kako bi shvatili značaj pomagala za učenika, da ga ne bi oštetila, da su u mogućnosti da pruže pomoć djetetu i da se ne boje njim rukovati u slučaju potrebe.

Za nastavnike je važno da dječiju aktivnost prilagode svim ograničenjima koja savjetuje ljekar, ali na način da se ta ograničenja što manje osjete i da djecu, neopravdano, prezaštićuju od napora koje mogu realno savladati, bez štete po zdravlje.

Prezaštićivanje djece, u tjelesnim aktivnostima se negativno, može prenijeti i na zahtjeve koje dijete treba da savlada na kognitivnom nivou, dajući im lakše zadatke, oslobađajući ih nekih aktivnosti na časovima, a da djeca ne pokazuju umor. Najvažnije je da nastavnici ne angažiraju previše svoje emocije, da dijete ne osjeti sažaljenje i neugodu, da nastoji što realnije odnositi se prema stanju i problemima djeteta i zadatke mu realno postavljati.

Da bismo bili sigurni u zdravstveno stanje djeteta neophodno je uspostaviti kontakt sa dječijim ljekarom jer uvijek postoji mogućnost da roditelji, iz nekog razloga, ne daju tačne podatke ili te podatke iznesu subjektivno pa ih ublaže ili prikažu težim nego što je stvarno dječije stanje.

Za većinu djece s tjelesnim invaliditetom nije potrebno znatnije modificirati obrazovne sadržaje, samo se tempo rada mora prilagoditi njihovom stanju i kondiciji. To se posebno vidi u radu s djecom koja imaju neke progresivne neuro—mišićne bolesti, pa su zbog toga sporija, brže se umaraju, motivacija za rad i pažnja brže opadaju. Takvoj djeci treba češće omogućiti odmor, najbolje promjenom aktivnosti.

Tjelesni odgoj je sastavni dio cjelokupnog pedagoškog procesa i obavlja se prema općim pedagoškim načelima koji važe za tjelesni odgoj uopće. Još je Komenski u svojim djelima "Didaktika magna" i "Orbus pictus" naglašavao, da se kroz igru vježba tijelo i duh, da se razvija društvenost, zadovoljstvo te smisao za rad. Disterveg u "Knjizi za učitelje" piše o tjelesnom odgoju kao o prvom i najpotrebnijem, ako ne i najvažnijem dijelom odgoja. Najvažniji zahtjevi tjelesnog odgoja su: higijenski, biološki, obrazovni, rekreativni i moralni zahtjev.

2.1 Značaj igre za djecu s tjelesnim invaliditetom

Igra djece je neophodna za njihov fizički i zdravstveni razvoj. U igri se zadovoljavaju potrebe za kretanjem, razvijaju senzorni organi, i više psiho-fizičke strukture. Dijete s invaliditetom je veoma aktivan posmatrač svoje okoline, a u igri se najlakše oponašaju ostala djeca i odrasli. Dijete, ne samo da oponaša drugu djecu dok govore, crtaju, pišu itd., već otkriva i svoj odnos i stav prema onome što ga okružuje, upoznaje odnose među vršnjacima, izgrađuje svoj odnos prema svijetu, putem igre se najlakše motiviše za aktivnosti odnosno dijete se socijalizuje i humanizuje jer igra odgovara dječijim cjelokupnim psiho-fiziološkim osobinama, te njegovim biološkim, psihološkim i socijalnim potrebama.

Prilikom izbora igre, mora se imati na umu odgojni utjecaj, a on mora polaziti od.

- razvojnih mogućnosti djeteta,
- stečenih iskustava,
- motivacije za igru koja je usko povezana sa emotivnim stanjem djeteta.

Od uzrasta djeteta, uvjetima u kojima se odvija igra, uticaju okruženja u kojem dijete živi, uticaju svjesnog djelovanja i vrste materijala zavisi karakter i sadržaj igre.

Kad god možemo **učinimo da djeca uče igrajući se i igraju se učeći.**

2.2 Čitanje i pisanje učenika s tjelesnim invaliditetom

Osnovni uvjet za usvajanje nastavnih sadržaja je usvojena tehnika čitanja i pisanja odnosno savladavanje elementarne pismenosti. Usvajanjem čitanja i pisanja je put ulaska u svijet knjige kao osnovnog izvora saznanja, što, za djecu s težim motoričkim

smetnjama pruža mogućnost obrazovanja i samoobrazovanja nakon školovanja. To je, često, jedini, direktni, kontakt sa dalekim svijetom i zbivanjima u tom svijetu. Putem čitanja djetetu je moguće otputovati u daleke krajeve, razviti svoju maštu i kreativnost i korisno upotrijebiti svoje slobodno vrijeme.

Pisanje

Pisanje je voljna i veoma složena psihofizička vještina koju treba formirati, razviti i usavršiti u nastavnom procesu (ili drugom vidu obrazovanja).

Pismeno izražavanje i samostalno čitanje su često nepremostiv problem učenicima s tjelesnim invaliditetom jer ne mogu sudjelovati u aktivnostima koje zahtijevaju brzo samostalno čitanje, nemaju brzinu prepisivanja teksta sa table, i zbog brzog smjenjivanja teksta ne mogu pratiti predavanja nastavnika.

Za pisanje je neophodno imati neoštećenu anatomsku strukturu šake, podlaktice i nadlaktice kao i određeni nivo motoričke spretnosti i diferencijaciju prstiju.

Pisanje učenika s tjelesnim invaliditetom započinje prema metodičkim zahtjevima redovnih učenika ukoliko njihovo tjelesno oštećenje ne zahtijeva posebne postupke i tehnička pomagala. Kod djece se u slučaju blažih ispada koristimo standardne metode u nastavi početnog čitanja i pisanja uz izvjesne modifikacije:

- prvo se pišu velika štampana slova kao lakša za oblikovanje,
- manje se koristi grafičko pisanje, a više pisanje pomoću slovarice,
- postavlja se manje zahtjeva u vezi sa oblikom slova i estetikom rukopisa,
- u početku se piše na većim formatima papira, sa jače markiranim prostorom (redovi i kvadratići) i, po potrebi, izvlače pomoćne linije
- za djecu koja ne mogu kontrolisati stabilnost papira on se pričvršćuje ljepljivom trakom ili magnetiçima. U cilju ublažavanja tremora ruke za savjet pitati somtopeda odnosno fizijatra ili fizioterapeuta.
- Dužina i debljina olovke se mora prilagoditi dječijoj ruci. U početku je korisno koristiti flomaster jer omogućava vlažno i ravnomjerno kliženje po papiru, a potom koristiti grafitne olovke.

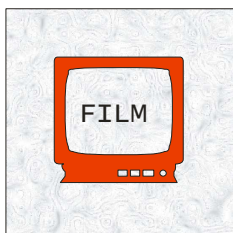
- Za neku djecu će biti potrebno povećati debljinu olovke (navlačenjem posebno izrađene navlake od pjenaste gume ili sličnog materijala, na običnu olovku).

Ukoliko dijete ima tako teško oštećenje motorike i psihomotorike, ni pored najvećeg truda neće moći savladati pisanje pisanih slova, od djeteta se traži da savlada samo štampana slova ili samo velika štampana slova. U doba razvoja tehničkih pomagala problem da učenik ne savlada tehniku pisanja ne limitira njegov kognitivni razvoj niti predstavlja veliki gubitak.

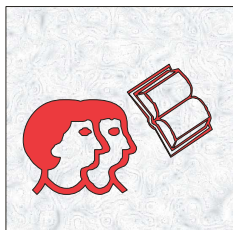
Kod djece, sa izrazito otežanim ili nemogućim grafičkim izražavanjem koriste se modificirani kompjuteri sa mogućnosti aktiviranja kompjutera glasom, dahom, treptajem očima i posebno podešenim mišom i štampačem.

U redovnim školama se susreću i djeca sa dječijom ili cerebralnom paralizom, ljevoruka djeca, djeca sa epilepsijom ili drugim bolestima koji zahtijevaju duga odsustvovanja od nastave.

ZADATAK UČESNICIMA:

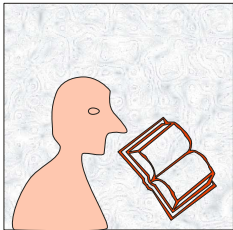

Pogledati film “ Moje lijevo stopalo”.

Diskusija u okviru grupnog rada na temu iz filma.

Navedite zaključke diskusije:

Poziv na individualni rad

Svoje impresije napisati u obliku eseja

2.3 Djeca sa cerebralnom paralizom

Cerebralna paraliza je sveobuhvatan naziv za različite poremećaje koji utječu na djetetovu sposobnost kretanja te držanja tijela i ravnoteže. Pojam „cerebralna” odnosi se na mozak, a „paraliza” na poremećaj pokreta i položaja. Jedan mali dio mozga, koji kontrolira pokret, je oštećen prije ili poslije porođaja dok je dijete još bilo beba. Mišići primaju pogrešne upute od oštećenog dijela mozga što ih čini ukočenim ili mlitavim. Definicija i dijagnoza cerebralne paralize još uvijek su predmet mnogih diskusija neuropedijatara i fizijatara tako da se razmatra novi termin kao što je „centralni motorni deficit”, kao adekvatniji i razumljiviji termin. Cerebralna paraliza je stanje koje se ne može izliječiti (to je stanje koje na djecu utječe doživotno), a manifestuje se različito pa se kaže „nema dva ista djeteta sa cerebralnom paralizom”, zato što oštećenje mozga može zahvatiti i druge dijelove mozga što, opet, može zahvatiti i druge poteškoće (s vidom, sluhom, komuniciranjem i učenjem. Oštećenje mozga se ne pogoršava, ali je s vremenom sve očitije.

Za cerebralnu paralizu ne postoji lijek, ali ako se na vrijeme otkrije i ako se na vrijeme počne sa rehabilitacijom (fizikalnom terapijom, radnom okupacijom i logopedskom tretmanom) djetetovo opće stanje, će se poboljšati, što opet zavisi od težine oštećenja mozga i o postojanju drugih oštećenja te kada je stručni tretman započet, kakvim se intenzitetom i stručnim obuhvatom provodi.

Za roditelje odgajatelje i nastavnike je važno da prihvate dijete koje ima cerebralnu paralizu, a ne da o njemu razmišljaju kao o cerebralno paralizovanom djetetu.

Među djecom s tjelesnim invaliditetom se nalazi oko 33% djece s cerebralnom paralizom. Njihova motorika je veoma oštećena i nepodobna za precizne pokrete koje zahtijeva pisanje. Zbog težine oštećenosti i mogućih kombinovanih teškoća postupak opismenjanja je potpuno individualan.

Predvježbe za pisanje su obavezan period pripreme za pisanje, a počinju sa vježbama kroz okvire i šablone. Kada je učenik savladao ovu operaciju učeniku se daje sveska sa linijama po kojima samostalno počinje da piše. Somatodidaktički princip zahtijeva da se počinje sa pisanjem slova koja se pišu i u uskim linijama (a, o, i, m, n, itd.), zatim slova koja se nalaze u uskim i gornjim širokim linijama (l, t, d, b itd.), a na

kraju se pišu slova u uskim i donjim širokim linijama (j, p, g itd). Proces opismenjavanja je dug i dijete je neophodno svakodnevno motivisati da istraje.

U nastavi matematike mogu se pojaviti teškoće u poimanju broja i shvatanju količinskih i prostornih odnosa. U ovom slučaju potrebno je mnogo očiglednih didaktičkih sredstava i iskustvenog doživljavanja putem dodira, pokreta, boja za omeđavanjem prostora, korištenje brojevine crte umjesto skupova, geometrijske oblike omeđiti brusnim papirom ili kanapom, da bi ih učenik mogao doživjeti opipom na podlozi. Mogu se koristiti ploče sa udubljenjima za količine, brojeve i geometrijske oblike, jer ih učenik može doživjeti i prebrojiti dodiranjem.

Cerebralna paraliza može oštetiti govorni aparat toliko da je dječiji govor potpuno nerazumljiv. Poremećaj govora se javlja u različitim oblicima i njihova oštećenja su različita, što zavisi od mjesta oštećenja govornog mehanizma i uzroka koji dovode do takvih stanja. Najčešći su artikulacioni poremećaji, neki stepen dizartričnog govora ili neki vid govornih i jezičkih poteškoća. Manifestuju se u vidu lakog poremećaja artikulacije do potpunog odsustva govora.

U radu s djecom s cerebralnom paralizom, je osim rehabilitatora-educatora neophodno uključiti logopeda jer djeca zbog teškoća u govoru još više zaostaju u učenju, gube samopouzdanje, javlja se potištenost i druge emocionalne smetnje koje otežavaju funkcionisanje ovih učenika u školi zbog čega se povlače od svojih vršnjaka i sredine. Učeniku treba dati dovoljno vremena i podržati ga u verbalnom izražavanju u slučaju da, zbog govornih smetnji izbjegava govornu komunikaciju.

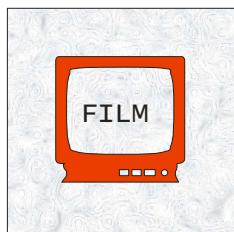
Značajnu pomoć učenici imaju od tehničkih pomagala koji umanjuju zavisnost od druge osobe i povećavaju njihovu samostalnost i afirmaciju među vršnjacima. Nastavnikovi pozitivni stavovi i vjera u sposobnosti učenika, u mogućnost školovanja u nekom od oblika školstva, a posebno vjerovanje da se učenik može uključiti u redovan školski sistem i postići uspjeh u redovnoj školi. Neophodna je nastavnikova pomoć u toku cijelog školovanja u vidu motivisanja učenika za učenje, za medicinsku rehabilitaciju, za uključivanje u vannastavne aktivnosti, pružanje pomoći u učenju, prihvatanju od strane vršnjaka i drugu pomoć za kojom imaju potrebu svi učenici, a posebno učenici s TI. Na nastavniku je, također, da razvija prosocijalne osobine učenika u razredu i učionici kako bi pomogli učeniku u izradi domaćih zadataka u slučaju potrebe

(koja može biti česta zbog ležanja u bolnici ili na rehabilitaciji, povremenih izostanaka sa nastave), dovesti učenika u školu ili odvesti nazad kući i sl.

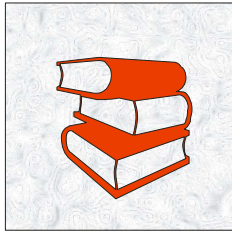
Kod učenika s cerebralnom paralizom mogu biti oštećeni sluh ili vid ili i sluh i vid..U ovom slučaju neophodno je potražiti pomoć tiflopedagoga ili surdoaudiologa koji će pomoći u izboru metoda rada, odabiru nastavnih sredstava i pomagala.

Među djecom s cerebralnom paralizom često susrećemo djecu sa mentalnom retardacijom, umjerenog ili težeg stepena koji, kao osnovnu dijagnozu, imaju i motorički deficit. Sa ovom djecom radimo na praktičnom opismenjavanju, odnosno opismenjavanju za lakše snalaženje u aktivnostima svakodnevnog života odnosno akcenat odgoja i obrazovanja je, prvenstveno, na funkcionalnom osposobljavanju i socijalizaciji. Učimo dijete da se zna potpisati (ime i prezime ili samo jedno od toga). Ime i prezime, napisano makar i velikim štampanim slovima, bi omogućio identifikaciju ovih osoba kao osobu sa odovarajućim nivoom socijalne kompetencije. Pod praktičnim opismenjavanjem se podrazumijeva i vizuelno prepoznavanje pisanih kratkih poruka ("otvoreno", "ulaz", "izlaz", "toalet", "WC") upozorenja ("stoj", "zabranjen ulaz", "pazi", "ne ulazi") i sl.

ZADATAK ZA UČESNIKE:

Pogledati filmove: „Plešem iznutra“ i „Joly“

Literatura: pročitati knjigu *Joly*

UDRUŽENJA GRAĐANA osoba sa tjelesnim invaliditetom

1. Informativni centar za osobe s invaliditetom "LOTOS" 75000 Tuzla, Mihajla I živka Crnogorčevića 9, Tel: 035 251 245, 251 476, E mail: suad@ic-lotos.org

1. U.G. PARAPLEGIČARA I OBOLJELIH OD DJEČIJE PARALIZE Velika Kladuša; Ul.Ibrahima Mržljak 36; Redžića Ograde, ulaz 3, Telefon:062 299 249,

2. U.G. oboljelih od poliomelytisa, povrede mozga i kičmene moždine. USK, Hamzibegova 2, 79 260 Sanski Most, Tel. -----

3. Udruženje paraplegičara, oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida regije 74 000 Doboj, Vojvode Mišića 32.

4. Savez paraplegičara i oboljelih od dječije paralize Federacije BiH, 71 000 Sarajevo, Zmaja od Bosne 77 Tel: 033 710 445; 655 763; Fax: 033 710 446

5.Udruženje omladine sa invaliditetom „Infopart“ 78000 Banja Luka, Marka Kraljevića 14 , tel. 065 882 210

6. Savez distrofičara F BiH. 71000 Sarajevo, Zmaja od Bosne 84. Tel. 033 663 593, Fax: 033 656 398, E-mail. sdfbih@bih.net. Ba

7. Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize. 72 000 Zenica Zmaja od Bosne bb Lamele 1. Tel. 051 214491, Fax: 051 214 493, email: seoskola@inecc.net

8. Udruženje distrofičara Doboj. 74000 Doboj Svetog Save 6. Tel&fax: 053 221 630

9.Udruženje žena sa invaliditetom. „Impuls“ 763000 Bijeljina, račanska 52, tel: 055 213 155, E-mil:impuls@spinter.net

10. Udruženje oboljelih od cerebralne dječije paralize kantona Sarajevo. 71000 Sarajevo, Marka Marulića 13, Tel/fax: 033 656 574, 653 515, E mail: ugcdp@ sinter.net

11. Savez paraplegičara, oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida RS. Tel/fax: 051 306 559, E mail: paraplegicari@blic.net

12. Savez udruženja oboljelih od multiple skleroze BiH 71000 Sarajevo, Antuna Branka Šimića 13, tel/fax: 033 659 671, E mail: mksa@bih.net.ba

2.4 Pisanje ljevoruke djece

Pisanje ljevoruke djece može da bude problem ukoliko se učeniku ne pomogne da savlada tehniku pisanja lijevom rukom. Psihogene reakcije se mogu ispoljiti u vidu motornog nemira, promjene ponašanja, mucanja, otporu prema školi, fluktuiranje pažnje, disleksija i disgrafija.

Postupak pomoći se sastoji u sljedećem:

Učenik sjedi ulijevoj polovini klupe kako bi pribor za pisanje bio pri lijevoj ruci. Učenik sjedi pravo na laktovima naslonjenim simetrično na klupu.

Sveska je položena lijevo od srednje linije, njen desni ugao je ukošen tako da linija koju čini lijeva ruka prolazi u pravcu linije sveske.

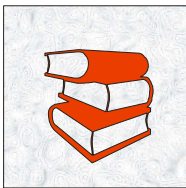
Pisaći pribor učenik drži obrnuto (ogledalski) u odnosu na dešnjaka, olovku, koju pridržava nesavijenim kažiprstom ima pravac pored lijevog ramena.

Ruka poledinom, nikada dlanom, je okrenuta na gore, ona se naslanja na podlakticu kako bi ručni zglobovi bili labavi, tj. slobodni.

U pisanju *s lijeva u desno dole*, učenik treba da ima stalno pogled cijelog reda, on ga ne smije zaklanjati rukom. U pisanju ne smije prelaziti preko srednje linije udesno, jer bi krivio kičmu.

Veoma je važno vježbanje labavljenja ruke i cijelog tijela.

U metodiku pisanja spada i psihološka pomoć nastavnika i roditelja.

Literatura koja sadrži podatke:

- Kabele F. (1976) Telesne vichova mladeže vyzabujici zvlisnašni peæi. Praha Zec Ž.
(1980) Kineziologija. Beograd
Stošljević I. Stošljević M. (1994) Somatopedija. Beograd: Defektološki fakultet
Standardna pravila (1994)
Živković G. (1994) Psihologija tjelesno invalidnih lica. Beograd: Defektološki fakultet

2.5 Rad s djecom sa epilepsijom

Prvi pisani tragovi o epilepsiji datiraju od 1650. godine p.n.e. Još je Hipokrat (400 godina p.n.e.) utvrdio da se radi o oboljenju koje je izazvano prirodnim uzrokom , tačnije promjenama na mozgu i da se može liječiti kao i druge bolesti. Epilepsija je uvijek imala prizvuk praznovjerja i magije. Bez obzira kako je tumačena i doživljavana, epilepsija je svojstvena svakom prostoru i svakoj društvenoj zajednici. Tako su od epilepsije bolovali: Sokrat, Buda, Aleksandar Veliki, G.J. Cezar, Napoleon, Paskal, Paganini, van Gog, Dostojevski i mnogi drugi.

I pored toga što je čovjek upoznao epilepsiju veoma davno, roditelji i okolina veoma malo znaju o epilepsiji, ona još i danas, zbog neobaviještenosti i krivih predodžbi, izaziva strah kod većine ljudi. Iz tog razloga mnogi koji imaju epilepsiju skrivaju svoju bolest, a članovi obitelji je čuvaju kao obiteljsku tajnu.

Većina djece s epilepsijom (90%) pohađa redovne predškolske ustanove i škole sa redovnim nastavnim planom i programom.. Manji broj djece i adolescenata (oko 10%) , koji uz epilepsiju imaju i dodatne neurorazvojne teškoće (psihičke, motorne, senzorne) redovne škole uz prilagođeni program ili specijalno odjeljenje odnosno specijalnu školu. Ova bolest se da u 75% slučajeva regulisati uz redovnu terapiju (antiepileptika) koju propiše ordinirajući ljekar (epileptolog). Veoma je vazno educirati se i saznati nešto više o ovoj bolesti, posebno nastavnik u čijem se odjeljenju nalazi učenik sa epilepsijom, te roditelji djeteta, posebno ako su to veliki napadi ("grand mal") pri čemu dijete pada i grči se, nekada se upiški i ima pjenu na ustima. To može da bude veoma stresovito za djecu i nastavnika. Mali ("petit mal") napadi, također, stvaraju djeci velike teškoće u radu, ali nisu dramatični kao veliki. Osnovno je da odgajatelj ili nastavnik, koji ima u razredu

dijete sa epilepsijom, poznaje postupak šta uraditi u slučaju da dijete dobije napad na času ili u toku boravka u školi (napadi se mogu javiti u bilo koje vrijeme i bez jasnog povoda).

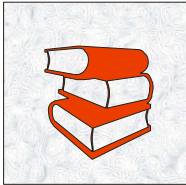
U toku napada dijete treba očuvati od ozljeđivanja, okrenuti ga na stranu da se ne bi ugušio jezikom, a nakon napada omogućiti mu da se odmori u nekoj praznoj učionici ili kancelariji, gdje može i zaspati što mu je poslije napada veoma potrebno. Dijete ne smijemo puštati samo kući nego pozvati roditelje, ili neku odrasliju osobu ili učenika, jer zbog napada je iscrpljeno i može doći do nepažnje i nezgoda do kuće.

Toga dana moramo dijete poštediti svih napora, a domaću zadaću poželjno je izostaviti. Učenici koji imaju epilepsiju mogu, također, povremeno pokazivati agresivnost u ponašanju.

Veoma je važno **upoznati učenike u razredu sa bolešću koja se zove epilepsija.** To se može uraditi na času odjeljenske zajednice kao tema tog dana, a ne da se odnosi na neko dijete u razredu. Naime, postoji mogućnost da učenik koji ima epilepsiju, uzima redovno terapiju, radi kontrolne preglede i pod stalnim je nadzorom ljekara, nikada i nedobije napad. On se može osjećati kao etiketiran, neravnopravan, drugačiji, nesigurniji, a sve će uticati na njegovo samopouzdanje i samopoštovanje što spada u osnovne ljudske potrebe. Edukacija učenika u razredu o epilepsiji je neophdna, jer učenici mogu veoma teško doživjeti, eventualni napad, kasnije se bojati učenika sa epilepsijom i ne prihvatiti ga kao ravnopravnog člana razreda, tražiti da se premjesti u drugi razred i sl.

Eventualni epileptični napadi znatno opterećuju odgojno—obrazovni proces jer otežavaju rad samom učeniku, a i svim ostalim učenicima u razredu pa i nastavniku. Mogu se pojaviti smetnje ponašanja (hiperaktivno ponašanje, smanjena mogućnost zadržavanja pažnje s posljedicama nezainteresovanosti za ponuđene sadržaje, emocionalna nestabilnost). Uzročni faktori su mnogostruki: ponavljani epileptički napadi, neadekvatan izbor lijekova uz psihosocijalne faktore kao što su saznanje o hroničnoj bolesti mozga, hiperprotektivni stav roditelja i nastavnika, otežana sposobnost socijalizacije u društvo vršnjaka. Dodatne poteškoće prouzrokuju i lijekovi koji se uzimaju svakodnevno i veoma dugo. Lijekovi usporavaju dijete, smanjuju njegovu aktivnost zbog čega roditelji često, samoinicijativno, prestaju davati lijekove ako dijete,

duže vrijeme, nema napada. Zbog neuzimanja lijekova se napadi ponovo javljaju što utiče na nova oštećenja i psihički peremete dijete. Nastanik treba, osim sa učenicima, da razgovara sa roditeljima i obrazloži štetnost prekida terapije.

Literatura koja sadrži podatke

1. Gavranović M, Zubčević S (2000) Živjeti s epilepsijom i frasom. Sarajevo: Visoka zdravstvena škola Univerziteta u Sarajevu
2. Letica S, Cerjan-Letica G (2001) Medicinska sociologija. Priredio: Demirović Mujo, Sarajevo: «Svjetlost štampa».
3. www.epilepsija.com

3. Djeca sa mentalnom retardacijom

Klasifikacija osoba s mentalnom retardacijom, u tradicionalnim sistemima (medicinski model), bazira se na utvrđivanju težine mentalne retardacije. Američka asocijacija (AAMR,2002) također je grupisala osobe s mentalnom retardacijom u distinktivne kategorije na osnovu utvrđenog koeficijenta inteligencije.

Međutim svakodnevna iskustva potvrđuju da postignuće u kvaliteti života zavise od čitavog niza tzv. ekstraintelektualnih faktora kao što su podrška obitelji, resursa kojima društvo raspolaže, medicinske brige, inteziteta podrške i sl. Određene društvene promjene postepeno su dovele do prihvatanja socijalnog modela koji se ne ograničava samo na oblast klasifikacije i potreba za podrškom negodaju važnost.i procjeni inteziteta podrške (AAMR,2004).

Djeca sa graničnim sposobnostima (IQ 70-90) se upisuju u redovne škole, djeca sa lakom mentalnom retardacijom (IQ50-69) najčešće pohađaju specijalnu školu. Sve češće ovu djecu nalazimo u redovnim školama. Faktori koji dovode do usporenog kognitivnog razvoja su veoma heterogeni i mogu djelovati u različitim periodima dječijeg života. U redovnim školama je sve više djece sa Down-ovim sindromom (hromozomska aberacija 21.hromozoma) sa kliničkom slikom različitog stepena mentalne retardacije.

Snižene sposobnosti ove djece ogledaju se u vidu poremećaja pažnje, percepcije, mišljenja, adaptivnom ponašanju, komunikaciji, a manifestuju se u vidu:

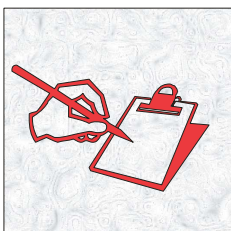
- **pažnja je kratkotrajna i neorganizovana,**
- **često sa poteškoćama zadržavanja u pamćenju naučenog sadržaja,**
- **interesovanja su skućena i površna,**
- **teškoće u razumijevanju znaćaja opaženog,**
- **sklonosti ka perseverativnim aktivnostima (beskonaćno ponavljanje istih radnji)**
- **otežanom apstraktnom mišljenju (otežan proces nalize i sinteze),**
- **teškoćama u iskazivanju misli govorom (usmeno i pismeno izražavanje) i razumijevanju sugovornika (ćesto govori kao mnogo mlade dijete),**
- **pojaćane psihomotorne aktivnosti (dijete je stalno u pokretu koji su neorganizovani - uvijek iznova ponavlja iste pokrete, spotiće se i pada zbog smanjene tjelesne kontrole – centralno oštećenje),**
- **pokazuje nekritićnost u uoćavanju opasnosti,**
- **frustrirano je promjenama ukoliko nije pripremljeno za njih.**

Navedene teškoće u intelektualnom, socijalnom i emocionalnom području se ne javljaju obavezno kod sve djece. Oblik i težina teškoće uveliko zavise od porodice, vršnjaka, nastavnika, uće okoline i vremena obuhvatanja djeteta stručnim radom. Djeca sa teškoćama u kognitivnom razvoju imaju iste potrebe i uće kao njihovi vršnjaci: posmatrajući, oponašajući, opažajući i zaključujući, samo je njihov nivo postignuća mnogo niži.

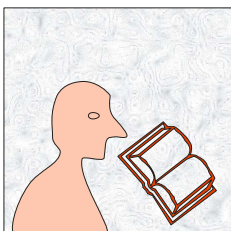
Kako učitelj-nastavnik može pomoći?

Zbog heterogenosti populacije djece sa kognitivnim teškoćama veoma je teško dati savjete za rad , ali je veoma važna prihvaćenost učenika od strane njegove porodice i uže okoline, učitelja/nastavnika i učenika u razredu i školi.

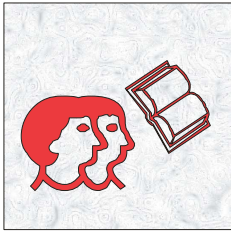
Na osnovu pedagoške procjene sposobnosti učenika i njegovih potreba za podrškom savjeti se konkretizuju u vidu prilagođenih programa za jedan ili više predmeta. U odnosu na najčešće teškoće koje se manifestuju tokom edukacije učenika navesti ćemo neke didaktičko-metodičke postupke tokom nastave kako bi se što više teškoće ublažile i rezultati u učenju povećali (Prilog 2. «Oblasti u kojima se javljaju teškoće i prijedlozi za rješavanje problema»).

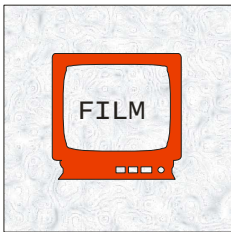
SADŽI SAVJETE I KOMENTARE

POZIV NA INDIVIDUALAN RAD

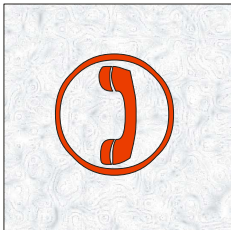

POZIV NA GRUPNI RAD

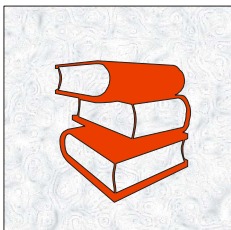

POZIV ZA GLEDANJE FILMA

1. "I Samm"
2. "Radio"
3. "Piterova edukacija"
4. "My brother"

POZIV MENTORU

LITERATURA KOJA SADRŽI PODATKE

1. AAMR (2002) Mental Retardation: definition, Classification, and systems of Supports (S 10 th ed.)Washington, DC Author.
2. AAMR (2004) Supports Intensity Scale, American Association for Mental Retardation, Washington, DC
3. Glumbić N, Brojčin B, Kaljača S (2006) Izuzetne potrebe za podrškom dece s mentalnom retardacijom i autizmom. U: Specijalna edukacija i rehabilitacija, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju CIDD

UDRUŽENJA I SAVEZI GRAĐANA;

1. Savez udruženja za pomoć mentalno retardiranim osobama „SUMERO“, 71.000 Sarajevo Sutjeska 18 , Tel/fax: 033 268 640, E-mail: info@sumero.ba
2. Udruženje za pomoć djeci s posebnim potrebama „Leptir“, 70230 Bugojno, Ciglane bb,tel,;fax o30 254 084, Email: udrleptir@bih.net.ba
3. Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima RS,78000,Banja Luka, Marka Kraljevića 14, Tel:065 882 510, fax: 051 461588, E mail: sumnrirs@inecco.net
4. Savez udruženja za pomoć mentalno retardiranim osobama . 71000 Sarajevo, Sutjeska 18. Tel/fax: 033 268 640, E-mail: info@sumero.ba
5. Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima, 78 000 Banja Luka, Zdrave Korde 1. Tel, fax: 051 216242, E mail: umnribl@inecco.net
6. Udruženje roditelja i prijatelja djece s posebnim potrebama“Sunce“ 88 000 Mostar, Blagaj 214 E, tel-fax: 036 577 707, E mail: kotio_erna@yahoo.com
7. Udruženje za pomoć djeci i omladini sa posebnim potrebama „Sunce“ 71 420 Pale, Magistralni put bb, Tel Fax:057 224 856

4. Djeca sa poremećajem govora

Nije potrebno isticati koliko je važan pravilan učenikov govor jer je on

osnova pravilnog razvoja svake osobe. Pravilan govor treba biti u skladu sa dobom osobe, spolom, mentalnim i obrazovnim nivoom osobe, te sredinom kojoj pripada.

Veza odgajatelja, učitelja, nastavnika i djeteta, djeteta i njegove okoline uspostavljaju se govorom. Ljudi se govorom međusobno sporazumijevaju. Nastavnik će već u prvim dodirima sa svojim učenicima uočiti učenike koji govore pravilno, ali i one koji imaju teškoće u govoru.

Pravilno i dobro govore oni učenici kojima govor teče bez prekida, ni prebrzo ni presporo, u čijem govoru ima određenog tempa, gdje se uočava pravilan ritam, a visina i boja glasa odgovaraju hronološkoj dobi djeteta. Govor u dijalektu također je pravilan ako ima sve spomenute osobine. Nepravilan učenikov govor uočiti će nastavnik već u prvom razredu osnovne škole i on može pricinjavati učeniku ozbiljne teškoće u savladavanju i reproduciranju gradiva i u komuniciranju s okolinom. Nepravilan učenikov govor naročito će se osjećati u početnom čitanju i pisanju, a kasnije u samostalnom izlaganju. Ne samo što nepravilan govor čini teškoće u razumijevanju poruka, koje učenik iznosi, on u učenika izaziva i određene psihičke teškoće, koje se u višim razredima mogu razviti u osjećaj straha od govora i povlačenja iz društva vršnjaka.

Kašnjenje u razvoju govora i jezika kod djeteta može biti znak mnogobrojnih oštećenja. Zato je neophodno što ranije otkriti govorni poremećaj, raditi na njegovom otklanjanju odnosno uključiti dijete na tretman kod stručnjaka za govorno-jezičke poremećaje- logopeda. Time ćemo spriječiti, ili ublažiti, nastajanje mnogobrojnih emocionalnih i socijalnih problema.

Teškoće u glasu i govoru učenika osnovne škole se najčešće ispoljavaju kao: *poremećaj glasa, poremećaj govornog ritma i tempa, teškoće u artikulaciji glasova, govorni negativizam, mucanje, i različite jezičke teškoće.* Neke teškoće su prolaznog karaktera pa neće pricinjavati veće probleme učiteljima u radu (nemogućnost ili nepravilnost izgovora nekih glasova zbog nedostatka zuba u prvom razredu).

Ako učenik zaostaje u radu, nema motivaciju za rad, ne vlada određenim gradivom, ili ga ne može izložiti, njegov govor je teško ili nemoguće razumjeti, tada kažemo da je nepravilan govor ili nepravilan učenikov glas uzrok teškoća u učenju i vladanju.

a) Poremećaj glasa

Glas se mijenja kroz životnu dob pod uticajem fizioloških promjena i mentalnog i fizičkog zdravlja osobe te kulturalnih utjecaja na osobu. Osnovna karakteristika glasa je da bude ugodan za slušanje. Za promukao, kreštav i hrapav glas kod djevojčica i mazni glas kod dječaka kažemo da ima osobine poremećenog glasa. Ovaj poremećaj je nastao zbog neodgovarajuće visine glasa.

U prvom razredu osnovne škole učitelj/ica će, na samom početku školske godine, primijetiti učenika s tzv. tvrdim početkom fonacije. Na to utiču i neki vanjski uzroci, npr. nova životna situacija, nepravilna psihološka roditeljska priprema djeteta za školu, strah od učitelja, školskih zadataka i sl. To su situacijske teškoće glasa i one vrlo brzo nestaju. Čim se dijete privikne na novu situaciju, fonacija glasova postaje normalna i govor poprima prirodni oblik.

Osim poremećaja u visini poremećaj može biti u kvalitetu i glasnoći što može biti znak neke bolesti zbog čega je neophodno uspostaviti saradnju sa roditeljima koji će odvesti učenika ljekaru.

Kako učitelj može pomoći?

Učitelj može da pomogne učenicima da ne dođe do poremećaja glasa ili da ispravi nedostatak sa blažim poremećajima. **Pomoć se, prvenstveno, vidi u pravilnom izgovoru samog učitelja/ice. Njihov govor mora biti besprijekoran, s blagim početkom, ritmičan, bez vikanja, pravilnim književnim naglaskom.** Učenici oponašaju govor svojih učitelja, pa tvrde fonacije učitelja mogu izazvati tvrde fonacije u učenika. Ne treba postavljati pitanja kada je učenik uzbuđen. Već od predškolskog doba i samog početka školovanja učenike koji su promukli treba upućivati da ne govore u buci jer glasnice gube svoju elastičnost.

Ako učenik suviše tiho govori neophodno ga je uputiti na pretrage u specijalističke službe, zbog eliminacije sumnji na nepravilnosti govornih organa, trećeg krajnika, polipa, i radi pregleda urednosti sluha. Od ovog učenika ne treba tražiti da čita glasnije i brže dok se ne utvrdi zdravstveno stanje (brže čitanje zahtijeva trošenje više vazduha i u

njihovom čitanju nastat će prekidi -gutanja, što će izazvati tvrd početak proizvodnje glasa, što opet izaziva poremećaj glasa).

Na časovima muzičkog odgoja, u toku pjevanja, učenike koji imaju teškoće u glasu treba stišavati jer troše velike količine vazduha, nepravilno uzimaju vazduh, melodija gubi na ljepoti, a učenik se brzo umara i gubi interes za muzički odgoj.

Neophodno je upućivati učenike da tokom recitovanja snize svoj glas i recituju glasnoćom koja odgovara njihovim mogućnostima. Najbolje je osigurati mikrofone za pojačavanje glasa jer su njihove glasovne mogućnosti malene.

Ako u razredu ima učenika koji veoma glasno govore, jer imaju jači kapacitet pluća, treba ih obuzdavati kako djeca s manjim mogućnostima proizvodnje glasa ne bi oponašala te male "galamdžije". U tom oponašanju razvio bi se u njih tvrd početak fonacije. Važno je da prvo počne recitirati učenik koji ima ugodnu boju i normalnu visinu glasa.

Također je važno upozoravati roditelje da kod kuće govore pravilno s učenikom. Boku u obitelji treba smanjiti na najmanju moguću mjeru, ne vikati kad se govori s djetetom, niti govoriti kad drugi govore. Naročito je važno da radio i televizijski prijemnik ne budu preglasni, da se sav govor u kući odvija tiho, ritmično i s blagim počecima fonacija. Još je važno da se učeniku ne dopuste prekomjerna uzbuđivanja jer uravnotežen neuro-vegetativni nervni sistem preduvjet je za dobar i tečan govor.

Radi jačanja cjelokupnog organizma, naročito grudnog koša i pluća, treba njegovati sportske aktivnosti.

b) Poremećaj govornog ritma i tempa

Zastajkivanje u govoru, ponavljanje nekih riječi ili dijelova riječi, čitavih misli, gutanje pojedinih glasova ili riječi, neujednačeno trajanje pojedinih riječi predstavljaju poremećaj govornog ritma i tempa. Djeca koja imaju poremećen ritam i tempo ubrzavaju glasanje pojedinih glasova ili ih produžavaju na kraju riječi.

Takav je govor nerazumljiv, i sagovornici ga ne mogu dugo pratiti jer umara. Učitelji su svjedoci da je u mnogih učenika govor prava bujica riječi i veoma nerazumljiv.

Kod prvaka može poremećaj ritma i tempa biti posljedica nove životne situacije i nestaje sam od sebe kad se učenik privikne na novu životnu školsku situaciju. Međutim, ako poremećaj ritma i tempa govora potraje to otežava učenikovo komuniciranje s okolinom, onemogućuje mu da tačno izrazi svoje znanje dovodi ga u situaciju da mu se učenici rugaju i zato izbjegava govor.

Primjer: Selma se veoma plašila polaska u školu. Noću se budila sva u znoju i tražila **da spava u maminom krevetu. Mama je sa Selmom danima razgovarala ali, dok je vodila u školu, Selmina ruka je bila sva u znoju. Dok su se učenici predstavljali ona je ćutala. Učiteljica je tek treći dan uspjela da Selma izgovori SEMA jer je glas L ispuštala u govoru. Grupa učenika se nasmijala i prozvala Selmu Sema. Učenica se još više povukla u sebe, izbjegavala da govori, da odgovara na pitanja učiteljice, teško prihvatala drugarice.**

Poremećen ritam i tempo mogu uzrokovati brzoplet ili spor učenikov govor. **Brzoplet** je govor brzo iznošenje misli. Redovno se ne čuje posljednji glas, učenik ga proguta, neke glasove artikulira zajedno, nerazumljivo. U običnom životu kažemo: "Govori bez tačke i zareza."

Spor govor također može biti prepreka učenju i vladanju jer učenik artikulira polako i veoma usporeno, u njegovu govoru nema ritma, sve je otegnuto.

Uzroci poremećenog ritma i tempa mogu biti različiti. U sasvim zdrave djece to može biti rezultat lošeg govornog uzora. Primijećeno je da mnogi učenici govore brzopletu ili sporo jer i njihovi roditelji, ili netko od bliže rodbine u obitelji govori isto tako. Veoma je važno da nastavnik, već u prvom razredu, pomogne učenicima primjerenim postupcima i da traži pomoć logopeda.

Kako učitelj može pomoći?

- Naučiti ih (od prvog dana) da slušaju govor učitelja, koji mora biti: jasan, riječi pravilno naglašene, rečenice i naglasci adekvatni sadržaju, tempo mora odgovarati sadržaju rečenice. Nakon govora učitelja učenici ponavljaju rečenicu u istom ritmu i tempu.
- za uspostavljanje pravilnog ritma i tempa u govoru veliku vrijednost ima pjevanje brojalica i muzički instrumentarij.
- uspostavljanje pravilnog disanja (1-2 minute organizovati disanje pred otvorenim prozorima sa cijelim razredom, zatim na časovima fizčkog i muzičkog odgoja. Npr, na riječ "uzdah" udahnu i podignu ruke, a na riječ "izdah" spuste ruke i izdahnu. Umjesto riječi uzdah i izdah mogu se dogovoriti znakovi.
- brzoplet učenik neka odgovara nakon nekoliko učenika koji ispravno govore,
- pitanja postaviti tako da se može odgovoriti rečenicama iz teksta,
- kad učenik savlada čitanje i pisanje treba vježbati individualni diktat (učenik može samo ponavljati bez zapisivanja, da savlada pravilan ritmičan govor).

c) Teškoće u artikulaciji (dislalije)

Poremećaj u artikulaciji naješće nastaje u ranom djetinjstvu ali se može javiti u bilo kojem životnom dobu. Dječije dislalije mogu se manifestovati u vidu: potpunog nedostatka nekog glasa (uka umjesto ruka, nedovoljno jasno izgovorenog glasa, izgovaranje s nazalnim prizvukom (unjkanje) i zamjenjivanje nekim drugim glasom- dada umjesto tata). Problem u izgovoru glasova se manifestuje u nepravilnom izgovoru glasova, slogova i riječi tako da se govornik ne razumije.

Mogu biti posljedica urođenih anomalija govornih organa, lošeg auditivnog uzora, blagim oštećenjem sluha, posljedica mentalne retardacije ili bolesti organa za govor.

Za utvrđivanje težih dislalija učitelj treba potražiti pomoć logopeda, odnosno, savjetovati roditelju da potraži pomoć u ustanovi koja se bavi rehabilitacijom govora i glasa gdje će se utvrditi pravi uzrok i pružiti stručna pomoć.

Kako učitelj može pomoći?

Nakon logopedskog pregleda (može biti potreban i ljekarski pregled, pregled psihologa, ortodonta, te audiologa i surdoaudiologa) dobit će se tačna dijagnoza i, najčešće, savjeti učitelju za postupke u razredu. Zato ćemo dati neke generalne upute da bi se artikulacija brže uspostavila i nedostaci ispravili.

- osnovni zahtjev je pravilan izgovor učitelja

- služiti se očiglednim materijalom uz učestale slušne podražaje glasa koji nedostaje ili se nepravilno izgovara,

- brojalice u kojima se ponavlja glas koji nedostaje ili se nepravilno izgovara,

- ako učenik zna čitati i pisati onda slaže riječ u svojoj slovarici, a zatim zapisuje u svoju svesku i čita.

U našem govornom području se često glas "č" zamjenjuje sa glasom "ć" i obratno ili se glas "ć" izgovara kao "č". Zbog čega ćemo dati neke savjete da se lakše i brže isprave.

Kao prvo vježbe za glas "č" je najbolje provoditi prilikom obrade glasa u početnom čitanju i pisanju. Sa učenikom se možemo dogovoriti da: kada izgovaraš riječ u kojoj je glas "č" , dignut ću dva prsta: čaša, četka, čovjek itd, a kada izgovaraš riječ u kojoj je glas "ć" , dignut ću jedan prst: ćilim, ćup, ćurka itd Mogu se organizovati različiti kvizovi, igra "Pričam ti priču" i sl. Na časovima muzičkog pjevati pjesme u kojima se učestalo javlja glas "č". Na času likovnog odgoja mogu se provoditi i korekcije glasa. Npr.: Tema: Češalj Obrazovni cilj časa je naučiti crtati uspravne i vodoravne linije. Poseban cilj za Emu je "uvježbavanje glasa "č" i razvoj govornog izražavanja .

Učitelj/ica pokaže učenicima češljeve različitih oblika, veličina i boja. Učenici sastavljaju rečenice npr. taj češalj je plave boje i veoma je veliki. Esad ima mali žuti češalj itd. Zatim učenici crtaju češljeve olovkom ili flomasterima. Učitelj/ica sjedne uz Emu i, dok ona crta učitelj/ica priča" Imala sam mali češalj, poput čačkalice. Jednoga mi je dana češalj nestao. Mama i ja smo svuda tražile moj češalj. I zamisli čuda, moj mali češalj je pao u moju čizmu. Više moj češalj nije bio čist, a ja sam volila samo čist češalj. Kada učenik završi sa crtanjem priča se ponovi, a zatim se traži od učenika da ponovi šta se dogodilo sa češljem. Priča se može ispričati pred cijelim razredom i tako uvježbati izgovor glasa "č" .

Korelacije u nastavi se može primijeniti i prilikom izgovora drugih glasova.

d) Mucanje

Ove teškoće karakterizira isprekidanost i zastajkivanje u govoru, pri čemu se javljaju i grčevi organa za artikulaciju (jezika, nepca, usana), organa za fonaciju (glasiljki), dijaframe i mišića grudnog koša. Govor je nepravilan i komunikacija s okolinom veoma je otežana. **Poremećen je tempo i ritam govora.**

Mucanje se može javiti u blažem i jačem obliku. **Blaži je oblik kad dijete zastajkuje, zamuckuje u govoru, i to samo u nekim riječima ili glasovima, ali nema grčeva.**

Jači je oblik kad dijete zastajkuje u svim riječima, ima tikove na licu, skuplja prste na ruci i grči se u cijelom tijelu. Pri tome trza glavom, zacrvni se u licu, srce mu jako udara, čak ga i znoj oblije. Za nastavnika razredne nastave važan je blaži oblik mucanja jer tada može pomoći. Teži oblik mucanja neće moći razredni nastavnik ispravljati. Najčešće djeca zamuckuju u riječima koje započinju glasovima: p, k, g, t, d, m, b, a rijetko ili gotovo nikada u riječima koje počinju vokalima.

Mucanje se pojavljuje u govoru i čitanju, ali ne i za vrijeme pjevanja. Također, neka djeca mucaju kad govore maternjim jezikom, ali ne i kad govore stranim jezikom. Ta su dva podatka veoma važna za razredne nastavnike, a kasnije i za predmetne, jer pjevanje i strani jezik mogu biti dio terapijskog rada s djetetom koje muca.

Znamo iz iskustva da nam je govor isprekidan čim smo veoma uzbuđeni. No u djece koja se češće uzbuđuju, ako se uz to nađu još u lošoj govornoj okolini, napetoj obiteljskoj situaciji ili doživljavaju neke stresove na ulici, u susjedstvu, školi ili u nekoj drugoj okolini, može izazvati mucanje.

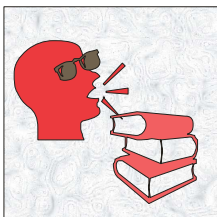
Kako će razredni nastavnik pomoći?

Teže oblike mucanja nastavnik razredne nastave neće moći ispravljati. Stoga treba dijete uputiti u ustanovu za rehabilitaciju govora i glasa.

Dijete koje muca treba upućivati **da govori bez straha** bez obzira na kvalitetu govora. Glasove ili riječi kod kojih naročito muca neka izgovara malo pjevušeći. Kad god nastavnik ima trenutak slobodnog vremena u toku časa ili dana, neka sa učenicima pjeva, a uz pjesmu neka se koristi muzikom. Učenika uključiti u školski hor.

Muzika se može primijeniti i za vrijeme govora. Učenika treba upozoravati neka ne više dok govori ili pjeva. Za vrijeme pjevanja često se upotrebljavaju različite udaraljke. Njima se može učenik koristiti i dok govori, osobito ako vježba govor u slogovima. Ako dijete muca dok čita, nastavnik neka sjedne uza njega, malo uspori čitanje, a zatim učenik oponaša čitanje nastavnika. Učitelj može reći učeniku dan prije koji će tekst raditi pa da ga učenik nauči kod kuće čitati. Tako naučen tekst će dati samopouzdanje učeniku.

Usredotočite se na osobu koja ima neki poremećaj govora. Ako niste razumjeli što je rekla, zamolite je da ponovi. Nemojte glumiti da razumijete.

UPUĆUJE NA POSTOJANJE DETALJNIJIH TEKSTOVA O
NEKIM AUTORIMA

5. Dijete oštećena vida

Najčešće smetnje vida su: kratkovidost, dalekovidost i astigmatizam. Mogu biti i kombinovana oštećenja (dalekovidost i astigmatizam ili kratkovidost i astigmatizam).

Oko 90 % informacija dobijemo preko čula vida, koje upotpunjujemo ostalim čulima. Ako je oštrina vida dobra i informacija će biti jasna i tačna, a znanje potpunije i sigurnije. Djeca kojoj oštrina vida iznosi više od 40% mogu, bez većih problema pratiti redovnu nastavu uz neophodno nošenje naočala sa određenom dioptrijom.

Djeca sa težim oštećenjem vida, ako nemaju dodatnih teškoća, kao smanjene intelektualne sposobnosti, oštećenje sluha i drugo, i ako ima obitelj i sredinu koja podsticajno djeluje na njegov razvoj, postoji velika mogućnost da će se, uz dodatnu stručnu podršku tiflogologa, moći uključiti u redovnu školu.

Ako se i lakše oštećenje vida ne otkrije na vrijeme, učenik će se brzo zamarati i imati velike probleme u praćenju nastave i savlađivanju gradiva.

Ukoliko dijete pokazuje neki od simptoma kao što su:

Drži knjigu predaleko ili preblizu, gubi mjesto na strani gdje čita, ne vidi tačku, zarez dvije tačke, ne razlikuje Ć od Č, Đ od DŽ, J od NJ, ne vidi kvačice na slovima (š,ć,č,ž), piše gore-dole, povlači se iz grupnog čitanja, piše tupom olovkom, neobično kombinira boje na časovima likovnog, pokriva jedno oko prilikom čitanja, suze mu oči na svjetlu, ustaje i izlazi na tablu da pročita napisano, sam upozorava nastavnika da ne vidi šta piše na tabli, piše velika slova u svesku, na drži se crta u svesci, razdražljiv je kada se služi okom, pomjera glavu naprijed, tijelo mu je napeto, gleda prema gore, mršti se, drži glavu po strani, trlja oči, učestalo trepće (koje može biti znak dječjih neuroza i kad nema teškoća sa vidom), vrtoglavica, glavobolja i odsustvo motivacije za aktivnosti koje su pretežno vizuelnog tipa (likovne aktivnosti, geometrija i sl.), spotiče se i pada i preko malih prepreka, veoma nespretno trči (kada trči ima osjećaj da su mu pod nogama stepenice) ne može locirati i pokupiti male predmete, okreće lice kada mu se obratite (što se može protumačiti kao nepažljivost, a što je ustvari potreba za boljom perifernom vizijom).

Sa svim identifikovanim problemima neophodno je upoznati roditelje učenika i zamoliti da se konsultuju sa specijalistom za očne bolesti koji će poduzeti potrebne mjere.

Da bi rad s učenicima, teže oštećena vida (koji će se sve češće uključivati u redovne škole), teкао bez većih teškoća, nastavnici moraju imati na umu specifičnosti ove djece i uvažavati ih u nastavnom procesu.

Osnovna karakteristika ove djece je vrlo sužen ili posve isključen vizuelni komunikacijski kanal. To znači da sve što ostali učenici nauče gledajući, ta djeca moraju naučiti na neki drugi način ili se koriste vidom samo u izuzetno povoljnim situacijama. Na koji će način naučiti zavisi koliko im je vid oštećen i da li imaju dodatnih teškoća.

U radu sa učenikom kojima je vid teško oštećen niti jednu informaciju ne možemo dati putem vida (Nebo se naoblačilo i očekivati je veliko nevrijeme. More je promijenilo svoju boju i sl.) Ono što mu govorimo postaje stvarnost tek kada se nekim drugim očuvanim, osjetilom (sluh, opip, miris i okus) doživi. Slijepo dijete neće vidjeti "veliko nevrijeme" ali će ga moći raspoznavati ako ga percipira svim svojim osjetilima (po zvuku koji daje veličina kišnih kapi, hujanju vjetra, naglom zahlađenju i dr.).

Druga specifičnost slijepog djeteta u nastavi je potreba za motivacijom i poticanjem na aktivnosti. Predmet koji vidi dijete želi što bolje upoznati i tako nastaje "hiljadu zašto" čime proširuje svoje znanje. Dijete sa potpunim ili teškim oštećenjem vida nema vizuelne podražaje koje potiču na znatiželju, na pokretljivost, da bolje upozna, naprimjer, neku igračku koja nije zvučna. Ali, ako čuje zvučnu igračku, poželjet će da osjeti. kako funkcioniše da je rastavi, traži objašnjenje, kao i dijete koje vidi.

Poticanje na aktivnost zahtijeva **organizaciju prostora** u kome se kreće učenik kako bi se otklonio strah od kretanja u prostoru, jer učenik često ima negativna iskustva. Kada sam pitala mog slijepog prijatelja "da li si ikada imao različite čarape na nogama" rekao mi je "da, samo jedanput kada mi je veš sa štrika pokupila rodica». Neophodno je osigurati, ili, u slučaju promjene, obavijestiti učenika, da sve stvari i namještaj budu uvijek na istom mjestu na kome su bili prvog dana kada je učenik upoznat sa svim u učionici. Radni prostor - klupa učenika mora biti omeđena nekom lajsnom da mu stvari ne bi padale na pod, a time bi se redosljed složenosti njegovog radnog materijala

promijenila. Sakupiti, a posebno složiti školski pribor istim redosljedom na koji je naučio, za slijepo ili teško slabovido dijete, može biti veliki problem i utjecati na njegovo samopouzdanje i emocije.

Učenik može imati strah da će uništiti neki predmet kojim manipulira da bi ga upoznao. Zato je neophodno raditi na otklanjanju tog straha i stvoriti naviku da slobodno manipulira predmetima i po cijenu da ga uništi, jer samo tako možemo poticati učenika na aktivnosti.

Veliki problem za nastavnike predstavlja **obim gradiva** koji daju teško slabovidoj djeci. Nastavnik ne može poznavati metodiku rada kao tifolog i u saradnji s njim æ organizovati kako neke dijelove gradiva približiti slijepoj i slabovidoj djeci, a ne reducirati dijelove gradiva bez potrebe.

Ako učenik sa teškim oštećenjem vida nema dodatnih teškoća, ako ima podršku u obitelji, podršku učitelja/ice i ostalih učenika u razredu, moći će savladati redovan nastavni program za određeni razred izuzev obaveznog prilagođavanja iz predmeta likovne kulture, tjelesnog odgoja i radno tehničkog odgoja. To znači da slijepo dijete prisustvuje redovnoj nastavi ali radi ono što je prilagođeno njegovim mogućnostima. Ako npr. na nastavi likovne kulture učenici rade bojama, slijepi učenik može raditi sa plastelinom ili izrađivati figure od različitog materijala.

Jedan od najvećih problema u nastavi može biti **sažaljevanje učenika** od strane nastavnika. Iz tog razloga mu postavljaju niže zahtjeve i tolerišu nerad i nezalaganje u savlađivanju gradiva. Time mu nesvjesno i u najboljoj namjeri osiromašuju njegov, i onako otežan, spoznajni, te emocionalni i socijalni razvoj. Sniženi zahtjevi u odnosu na dijete u svim područjima djeluju i na samopouzdanje i samopoštovanje samog djeteta, odnosno ono se doživljava kao manje sposobno u odnosu na druge učenike. Umjesto sažaljenja djetetu pokazati da vjerujemo u njegove sposobnosti, prilagoditi prostor, sredstva za rad i učila, uvjete rada, davanje primjerenih zadataka i adekvatno vrednovati njegovo znanje i zalaganje.

Veoma važan zadatak nastavnika je **prethodna priprema učenika u razredu** (i cijeloj školi kao i svog školskog osoblja), za dolazak učenika, sa teškim oštećenjem vida, u njihovo odjeljenje.

Neophodno je djecu pripremiti na razlike i sličnosti učenika u razredu, upoznati ih sa oštećenjem vida i specifičnosti razvoja djeteta kroz aktivnosti. Aktivnosti u pripremi razreda će biti uspješne ako se učenici užive u svakodnevne teškoće djeteta oštećena vida.

Dijete se socijalizira i emocionalno razvija u **kontaktima sa drugom djecom, posebno kroz igru**. Nastavnici i roditelji trebaju znati da ima dječijih igara u kojima teško slabovido ili slijepo dijete ne može, ili ne baš uspješno, biti uključeno u takav oblik igara. Zato je neophodno pripremiti neku alternativnu igru gdje se može aktivirati jedan dio časa sam (ako učenici igraju košarku učenik može navijati), a ostali dio časa uključiti u grupu i ravnopravno sudjelovati prema svojim mogućnostima.

Knjige i sveske za rad, koje upotrebljavaju ostali učenici ne odgovaraju ovoj djeci. Međutim, ovoj djeci se, kroz rad tiflologa, osigurava sav potreban dodatni materijal za rad, pruža specifična pomoć učeniku i nastavniku, te roditeljima učenika.

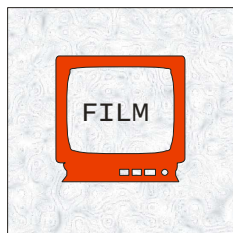
Da bi se što više pomoglo djetetu jače oštećena vida evo još nekih savjeta:

- 1. Pomoći djetetu da upozna prostor (u odjeljenju, školi i bližoj okolini škole) kako bi se u prostoru sigurno kretalo;**
- 2. Odrediti djetetu mjesto u razredu sa kojeg može najbolje da vidi tablu i nastavna sredstva koja koristi nastavnik;**
- 3. Pokazati strpljenje ako dijete radi sporije od ostalih učenika;**
- 4. Pomoći djetetu u aktivnostima koje može da izvede uz malu pomoć i da ga oslobodi aktivnosti koje ne može nikako da izvede uz ponudu odgovarajuće aktivnosti ;**
- 5. Maksimalno potaknuti zajedničke aktivnosti sa učenicima i dodijeliti mu ulogu u grupi u kojoj može da bude uspješno.**
- 6. Nemojte milovati psa vodiča dok "radi". Pitajte vlasnika za dozvolu.**
- 7. Pozdravljajući slijepu ili slabovidnu osobu kažite joj i svoje ime. Ako nudite pomoć u hodanju, ponudite joj da se osloni na vašu ruku.**
- 8. Gluhoslijepe osobe vas mogu razumijeti jedino dodirom. Ako se nađete u situaciji**

da komunicirate s takvom osobom, uspostavite kontakt ispisivanjem velikih pisanih slova na njenom dlanu.

Kada nastavnik/ca otkrije oštećenje vida najvažnije je da odmah kontaktira roditelje koji će dijete uputiti ljekaru specijalisti. Također je važno da nastavnik skrene pažnju roditeljima o značaju čuvanja djetetova vida. Učenik treba raditi uz dovoljno osvjetljenja, da površine nisu sjajne (da ne blješte), da je dovoljno udaljena glava od sveske ili knjige (ako je stolica dovoljno blizu stola to onemogućava savijanje glave) Roditelje i učenika upoznati sa čuvanjem naočala i drugih pomagala. Nastavnik će od ljekara i tiflogologa dobiti savjete o aktivnostima koje, eventualno, ne bi trebalo da radi dijete s teškim oštećenjem vida npr. na času tjelesnog odgoja.

Uključivanje djeteta teže oštećena vida u redovne škole zahtijevaju stručnu pomoć tiflogologa i osiguranje nužnih uvjeta za njegov rad kao i pozitivni stavovi nastavnika i učenika u razredu i školi, podršku roditelja i okruženja.

POZIV NA GLEDANJE FILMA – “The Eye”, “Ples u tami”

UDRUŽENJA GRAĐANA:

1. Savez slijepih građana Federacije BiH. 71000 Sarajevo A. Šahinagića 2, tel 769 046, Fax 033769 020, E mail: ssgfbih@net.ba
2. Udruženje slijepih Kantona Sarajevo. 71000 Sarajevo Podgaj 7, tel: 033 445 185, Fax: 033 445 394, E mail: usgks@bih.net.ba
3. Savez udruženja slijepih građana Tuzlanskog kantona Tuzla, Stupine B8, lamela V/8 „B“ tel/fax: 035 391 750.
4. Udruženje građana oštećena vida Tuzla, Kazan Mahala 5 Tel/ fax 035 266 001

6. Djeca oštećena sluha

Dijete (i odrastao čovjek) s normalnom oštrinom sluha čuje šapat na 6 metara, a običan govor na 12 metara. Ako to ne čuje može imati teškoće u procesu nastave kada je udaljen od izvora govora. Gubitak sluha do 30% dB (decibela) neće uzrokovati veće teškoće u nastavi kod većine djece.

Ako učenik ima oštećenje sluha nastavnik će primijetiti to oštećenje po izgovoru učenika, u čitanju i pisanju, ne reagovanju na neke slušne podražaje, teškoće u komunikaciji. Zato je potrebno organizovati nastavu tako da učenik maksimalno iskoristi svoje ostatke sluha.

Da bi učenik "čuo" nastavnikov govor mora **sjediti u prvoj klupi** srednjeg reda odnosno da ima najbolje mogućnosti da vidi usta nastavnika i učenika- da su najbolje osvijetljena. To zahtijeva pomjeranje učenika na drugo mjesto ako osjeti da će mogućnost očitavanja govora sa usta biti bolja.

Ako je gubitak sluha samo na jednom uhu, učenik treba **da sjedi tako da mu slušna informacija bude upućena prema zdravom uhu**. Povremeno nastavnik treba **provjeriti kako učenik čuje informacije**. Ako se krećete razredom, ili govorite dok pišete na tabli, pa ste učeniku okrenuti leđima, vjerovatnoća je veća da vas neće čuti i razumjeti. **Nagluho dijete mora direktno pratiti onog koji govori i biti maksimalno skoncentrisan na govornika (posebno govornikova usta)**. Čitanje govora sa usta nije nimalo jednostavno i sigurno (neki glasovi se uopće ne mogu pročitati, riječi mogu pogrešno da se pročitaju i dobije sasvim drugo značenje, učenik se brzo zamori i pažnja oslabi. Zato je neophodno verbalno i vizuelno povezivati temu razgovora (Ponovili smo o..., a danas ćemo učiti dalje o...) Zato je neophodno **napisati na tabli** šta će se na času učiti, a potom se okrenuti i govoriti.

Tabla, vizuelna nastavna sredstva i pomagala, odnosno učiniti vidljivim ono što izlažemo, i praktičan rad, mnogo više znače učenicima oštećena sluha nego onim koji čuju.

Sjetimo se pravila u aktivnom učenju:

ČUJEM-ZABORAVIM	MI PREDAJEMO oni ZABORAVLJAJU
VIDIM-ZAPAMTIM	MI POKAZUJEMO oni PAMTE
URADIM-SHVATIM	MI DEMONSTRIRAMO oni RAZUMIJU

Na tablu je neophodno **ispisati i objasniti značenje većinu riječi** za koje nastavnik pretpostavlja da su nepoznate učeniku oštećena sluha. Da bi se objasnili svi pojmovi za koje pretpostavljamo da ih nerazumiju učenici oštećena sluha treba mnogo vremena, a to bi bilo dosadno ostalim učenicima koji nemaju problema sa razumijevanjem, Učenici oštećena sluha ne mogu hvatati ni zabilješke, jer moraju pratiti usta-govor nastavnika. Nastavnik se može dogovoriti sa učenikom o načinu na koji će riješiti problem razumijevanja mnogih novih riječi.

Nepoznate riječi nastavnik može prethodno pripremiti i dati učeniku, moguće je da za njega prepíše drug iz razreda, a na individualnom radu ili dopunskoj nastavi dobije potrebna objašnjenja. Da bi se problem očitavanja i razumijevanja govora umanjio mogu se teme koje će se obrađivati sutradan ili sedmicu unaprijed, dati ranije kako bi roditelji mogli učenika pripremiti za te časove (objasniti nove pojmove, vidjeti kako se čitaju sa usta, kako se izgovaraju), da se poveća broj senzornih asocijacija koje nagluho dijete može unijeti što će olakšati njegovo učenje.

Posebno je važno naglasiti da nastavnici moraju paziti na **razumljivost svoga govora da pravilno i glasno govore, a govor prate odgovarajućom govornom mimikom. Treba govoriti jasno i umjerenom brzinom.** Veoma je važno misliti na to da dijete mora očitavati govor i drugih ljudi koji nemaju izražajnu mimiku i sporiji govor. Zato govor treba približiti svakodnevnom govor.

Veoma je važno da jezik kojim nastavnik govori bude učeniku razumljiv. Mnoge riječi učenik može pročitati sa usana, a da ne razumije njihovo značenje. Ako ne čuju i ne razumiju ono o čemu nastavnik govori, učenici, ne samo da nazaduju u obrazovanju, već moraju utrošiti mnogo više vremena da dio gradiva koji bi mogla savladati u toku nastave, uče kod kuće iz udžbenika. Osim toga, djeca postaju nezainteresovana, umorna i nemirna na času, a to sve uzrokuje dodatne teškoće. Veoma je teško, i za odrasle osobe koje čuju, pratiti nešto što samo djelimično čuju, ne razumiju sigurno o čemu se govori, a pritom da budu pažljivi i mirni. Da bi razumjeli učenika oštećena sluha sjetimo se šta mi radimo kada su nam predavanja dosadna, kada nismo motivisani za sadržaj predavanja, kada predavač govori monotonim glasom, bez upotrebe vizuelnog materijala itd.

Poseban problem nastavnicima predstavlja provjera stečenog znanja i ocjenjivanje. Provjera znanja se izvodi usmenim i pisanim putem. Ukoliko učenici ne razumiju usmeno postavljeno pitanje možemo ga parafrazirati u originalnom obliku ili napisati na papir. Veoma je važno da su **pitanja kratka, precizna, jasna,, razgovjetno i dovoljno glasno izgovorena.** Učenicima moramo dati više vremena za razmišljanje i formulisanje odgovora.

Sva djeca oštećena sluha ne govore razumljivo. Iz navedenog razloga nećemo često tražiti od učenika da dugo odgovaraju pred cijelim razredom ukoliko im je govor teško razumljiv. To može da izazove nelagodnost učenika i još više otežati govornu komunikaciju. Zato se **u ocjenjivanju više oslanjamo na rezultate pisanog ocjenjivanja.**

Učenik oštećena sluha prati nastavu s većim naporom od učenika koji čuju, posebno ako nastava ne obiluje vizuelnim didaktičkim materijalom. Svoju neaktivnost pokazuju dosadom, nezainteresovanošću, okretanjem, zadirkivanjem druge djece, zbog čega ih proglašavaju i djecom koja imaju poremećeno ponašanje. To dijete nema poremećaj u ponašanju nego se brani od prenapornog rada, umora ili dosade zbog nerazumijevanja gradiva koje se predaje i dosade izazvane neaktivnošću.

Ako imamo dijete oštećena sluha u razredu koje pokazuje znake nedostatka pažnje i umora neophodno je sa učenikom razgovarati o njegovom ponašanju odnosno o uzroku takvog ponašanja i naći zajednički način da se takvo ponašanje otkloni. Ako

znamo šta dovodi do takvog ponašanja, znati ćemo ga i otkloniti. Pomoć surdopedagoga u individualiziranom obliku rada će, često, biti dovoljna. Djetetu moramo davati primjerene zadatke njegovim sposobnostima u vidu individualnog programa, mijenjati aktivnosti (dozvoliti mu da radi nešto čime neće ometati drugu djecu, da prohoda po razredu) npr. sa svom djecom izvesti kratke vježbe oblikovanja pred otvorenim prozorima i sl. će pozitivno utjecati na sve učenike.

Osobe oštećena sluha teško podnose posljedice oštećenja sluha. "Svijet tišine" je veoma težak svijet ako dugo traje. Helen Keler, slijepo-gluha žena koja je bila nominovana za Nobelovu nagradu za književnost kaže "Sljepoća me odvaja od stvari, a gluhoća od ljudi. Zato mi je gluhoća mnogo teža od sljepoće." Koliko je gluhoća teško oštećenje možemo zaključiti i po tome što su ljude mučili apsolutnom tišinom koja, brže od mnogih drugih načina, slomi čovječiji duh. Zbog oštećenja sluha djeca ne mogu da nauče glasovni govor ili je taj govor nerazumljiv pa djeca izbjegavaju da komuniciraju, povlače se u sebe, izbjegavaju zajedničke aktivnosti.

Da bi se učenik oštećena sluha uspješno odgajao i obrazovao u redovnom odjeljenju izuzetno je važno, prije njegovog dolaska, pripremiti učenike cijele škole za njegov dolazak. Priprema se sastoji u upoznavanju djece (posebno u odjeljenju koji će učenik pohađati) o specifičnostima takvog djeteta. Učenici treba da shvate da su oštećenja nešto što se ne događa samo drugima, već nešto što se svakodnevno događa svim ljudima. Priprema se može iskoristiti i u preventivne svrhe ako se govori o mogućim uzrocima oštećenja sluha (zarazne bolesti, upale ušiju, razni lijekovi, buka, fizička oštećenja i dr.). Najbolje je osmisliti igru kako bi im bilo prihvatljivo i razumljivo nastajanje oštećenja sluha. Moguće je dati učenicima temu na problem oštećenja sluha (da potraže u literaturi, pitaju ljekara, roditelje, potraže na internetu, razgovaraju sa učenicom i sl.).

Poželjno je da učenici, i nastavnik u razredu, nauče znakovnu abecedu i nekoliko gestova kako bi, osim očitavanja govora sa usta, mogli, slučaju potrebe, upotpuniti svoju komunikaciju.

Djeca vrlo rado i brzo nauče dvoručnu abecedu i shvate prirodnu gestu. U odjeljenju (i zbornici) mogu da se postave poster i sa abecedom, gestovima (npr. "Dani u

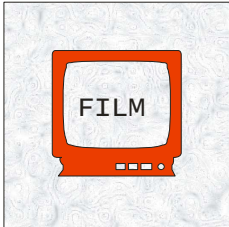
sedmici" na znakovnom govori. Može neko od roditelja razgovarati sa učenicima o djetetu, njegovom oštećenju, problemima, njegovim sposobnostima, interesovanjima, drugovima, kao i organizovati gostovanje jedne osobe oštećena sluha da govori na tu temu, pročitati neko zanimljivo štivo i sl.

Nastavnik i učenici se trebaju **upoznati sa slušnim aparatom** ako ga učenik nosi. Za djecu će biti interesantno da nauče nešto o aparatu, (učenik oštećena sluha može pokazati aparat, da čuju zvuk koji proizvode, kako stoji aparat da ne padne, kako se stavlja baterija, kako se čuva i šta ga može oštetiti), o stupnju do kojeg ti aparati mogu pomoći djetetu da bolje razumije govor. Učenici trebaju da shvate da aparat nije poput naočala i da može popraviti problem djetetova sluha. Nastavnik treba da zna da udaljenost od govornika je značajan faktor u mogućnosti djeteta da razumije govor. Što je dalje od izvora govora, to mu je teže da primi poruku. Zato je važno da dijete sjedi u prvoj ili drugoj klupi, kako bi čuo govor nastavnika i učenika. Neophodno je upoznati učenike da dijete koje nosi slušni aparat ne može eliminisati pozadinske zvukove svojim aparatom, kao što rade djeca koja čuju činiti svojim ušima.. Zato je važno ne vikati i govoriti glasno, jer to samo izopachi zvuk Tako će nestati predrasude o oštećenju jer su predrasude posljedica neznanja koje izaziva strah, nelagodu, a predrasude se uklanjaju samo znanjem. Važno je znati da nastavnik predstavlja primjer u razredu i njegova reakcija će biti povod sličnom ponašanju druge djece.

Da bi naučilo i sačuvalo govor, te razvijalo naviku za slušanjem, dijete oštećena sluha **mora biti obuhvaćeno redovnim slušnim i govornim vježbama koje se mogu provoditi u školi ili zdravstvenoj ustanovi**. Surdoaudiolog će raditi na razvoju slušanja i govora učenika i pomoći pri savlađivanju gradiva. Nastavnik mora kontrolisati da li učenik redovno pohađa ove časove , kao i da li uredno nosi slušni aparat.

U školi se mora poticati glasovni govor učenika, oštećena sluha, ali **ne smijemo sprečavati dijete da upotrijebi znakovni govor, ručnu abecedu ili pismo** ako nam ono što želi reći nastoji saopćiti na razumljiv način.

Govorite polako i direktno prema osobi oštećena sluha. Ne vičite, ne govorite joj u uho. Vaši izrazi lica i pokreti usana pomažu joj da vas razumije. Ako, ipak, niste sigurni da vas je razumjela - napišite poruku.

POZIV NA GLEDANJE FILMA – “Djeca jednog boga”

7. Djeca sa specifičnim teškoćama u učenju

U školi se nalaze i učenici koji imaju specifične teškoće samo u jednoj oblasti rada, iako je njihovo postignuće u drugim oblastima, kao i intelektualni potencijal u granicama normalnosti, a ponekad i iznad prosjeka. Teškoće u savladavanju **čitanja, pisanja i matematike** nisu jedine specifične teškoće, ali su privukle posebnu pažnju zbog značaja uspjeha u ovim oblastima za ukupno postignuće djeteta tokom cijelog školovanja.

Istraživanja uzroka ovih specifičnih teškoća pokazala su da najčešće potiču od blagih oštećenja neuroloških mehanizama na èijem funkcionisanju su zasnovani mentalni procesi kao što su pamćenje, pažnja, mišljenje i opažanje.

Kod većine djece **teškoće u čitanju** nastaju kao posljedica različitih faktora. Socijalna i kulturna zaostalost porodice, udružena sa sniženim intelektualnim sposobnostima djeteta imaju za posledicu lošu pripremljenost djeteta za čitanje (perceptivno, lingvistički i motivaciono). Ako u školi izostanu odgovarajući podsticaji razvoja, dječije obrazovno postignuće će biti trajno umanjeno.

Teškoće u pisanju imaju mnoge sličnosti sa teškoćama u čitanju. Posebno izražene teškoće u pisanju imaju ona djeca koja imaju oštećene neurološke mehanizme za percepciju prostornih odnosa i koordinaciju oka i ruke. Ispitivanje psiholoških

karakteristika djece koja imaju **teškoće u savladavanju matematike** pokazala su da ove teškoće pretežno potiču od nedovoljne metodičke osposobljenosti nastavnika za ovaj predmet i generacijama stvaranog otpora prema ovom predmetu.

8. Djeca sa emocionalnim problemima i smetnjama u ponašanju

Pojam «posebne potrebe» obuhvata veliki broj poteškoća ne samo u učenju već i na mnogim drugim područjima. Iako sve te potrebne nisu neposredno povezane s ponašanjem učenika, pogrešno viđenje tih problema može dovesti do razvijanja pravih problema u ponašanju tokom vremena. Ako je neki učenik veoma teško savlađuje propisano gradivo, očekivati je da ponekad može doći do neprilagođenog ponašanja.

Djeca sa emocionalnim poteškoćama ili smetnjama u ponašanju mogu uzrokovati probleme iz više razloga. Neki od tih učenika stekli su takvo ponašanje slijedeći primjer iz obitelji (možda im roditelji nisu imali pravilne odgojne postupke – odgoju su pristupali na agresivan i nepodoban način) ili osobe iz uže okoline koja je imala veliki utjecaj na dijete.

Neprilagođeno ponašanje je često signal dječijeg otpora ponašanju odraslih. Takvo ponašanje zahtijeva promjenu ponašanja odraslih (najčešće roditelja i nastavnika), prije negoli klinički tretman djeteta. Međutim, kod nekih je učenika takvo stanje posljedica zdravstvenih problema.

Kod djece ometene u razvoju emocionalna neravnoteža i sa njom neprilagođeno socijalno ponašanje znatno su češći negoli kod vršnjaka bez razvojnih problema. Analiza njihove životne situacije pokazuje da su mnoge njihove životne potrebe nezadovoljene, a greške u odnosu prema ovoj djeci (kako dobronamjerne kao što je prezaštićenost, a pogotovo one koje su izazvane predrasudama i otporima, kao što su ignorisanje, ismijavanje i sl.) pravilo sa rijetkim izuzecima.

Engleski autori navode 6 kategorija djece sa dominantnim simptomima emocionalnog i socijalno neprilagođenog ponašanja:

- 1. Emocionalno poremećena djeca kod kojih su veoma izražene negativne emocije kao što su: strah, plašljivost, uznemirenost i sa njima povezana sklonost socijalnom povlačenju;**
- 2. Djeca kod kojih je izražen teži poremećaj navika: nekontrolisano mokrenje, dnevno i/ili noćno (enureza diurnal/nokturna), grickanje noktiju, pretjerano izražen apetit ili gubitak apetita;**
- 3. Poremećaj ponašanja: impulsivno ponašanje, agresivnost, nasilničko ponašanje, krađa i sl.;**
- 4. Neurološki zasnovani poremećaji ponašanja kao što su: hiperaktivnost, distraktibilnost (nesposobnost organizovanja i trajanja, pažnje), prisilni nefunkcionalni pokreti;**
- 5. Razni oblici dječijih psihoza;**
- 6. Emocionalne teškoće i poremećaji ponašanja izazvani porodičnom situacijom (alkoholizam i narkomanija roditelja, duševno oboljenje roditelja, maltretiranje djece i slični poremećaji u dinamici porodičnih odnosa).**

Navedenih 6 kategorija ove grupe poremećaja ukazuju da je za svaku grupu neophodan drugačiji stručni pristup.

Specifična terapija većine navedenih poremećaja zahtjeva medicinsku intervenciju (liekara, psihologa, socijalnih pedagoga) i ne predstavlja obavezu učitelja/nastavnika. Ipak, učitelj/nastavnik se pojavljuje kao saradnik stručnjaka u tretmanu navedenih poremećaja. Može im dati niz informacija od značaja za pružanje pomoći djetetu. Tako, na primjer, za pružanje pomoći djetetu veoma je korisno znati u kojim tipičnim

situacijama dijete reaguje neprilagođeno (emocionalno i socijalno), u kojim vremenskim situacijama se javljaju te reakcije, da li je poremećaj generalizovan ili se javlja samo u odnosu na neke osobe (vršnjake, nastavnike, roditelje) i sl.

Mnoge od navedenih teškoća moguće je bar ublažiti, odgovarajućim individualnim programima. Ako se to ne desi, emocionalne i socijalne teškoće postaju stabilan obrazac ponašanja. „Obrazovno postignuće djeteta je, po pravilu, ispod njegovih intelektualnih mogućnosti. Istraživanja izvedena (na uzorku od 32 redovne škole u Beogradu), pokazala su da su djeca iz ove kategorije brojnija od svih drugih zajedno. Istraživački tim predlaže da se djeci iz ove grupe posveti posebna pažnja i da dobiju odgovarajuće mjesto u dokumentima iz ove oblasti.” Ovo utoliko prije jer su djeca iz ove grupe veoma brojna u našim osnovnim školama i što učitelji/nastavnici, ne samo što nemaju jasnu ideju šta da rade s djecom iz ove grupe, već ih se čak i plaše”(Hrnjica, 2002).

9. Hiperaktivno dijete

Hiperaktivnost je jedan od najčešćih pojmova kojim učitelji označavaju ponašanje djece koje u sebi sadrži: nemir, vrpoljenje, nepažnju, pretjeranu aktivnost. Učitelji se najčešće odlučuju tražiti stručnu pomoć baš kada je u pitanju „hiperaktivnost” . Stručnjaci koji se bave problemima razvojnog doba hiperaktivnost definišu kao „specifični razvojni poremećaj koji sadrži slabosti u sposobnostima održavanja koncentracije za neki zadatak i usmjeravanje pažnje na taj zadatak Golubović, 2003). Zbog nedostatka jasnih kriterijuma i prisustva raznih kontraverznih mišljenja postoje brojne nedoumice oko pitanja: kada ćemo nekog učenika označiti kao *hiperaktivno dijete*. „Linija koja odvaja normalnost od hiperaktivnosti je povučena na različitim nivoima i u različitim zemljama (Goodman R, Scott S 2005). Ova konfuzija dovodi do različitog

opisivnja istog sklopa simptoma pa neki učitelji/nastavnici su skloni da svako radoznalije dijete proglase kao hiperaktivno.

Problemi u klasifikaciji potiču i iz prisustva brojnih pridruženih problema koje ova djeca ispoljavaju kao što su specifične smetnje u učenju, zaostajanje u psihomotornom razvoju, poremećaji ponašanja, emocionalni poremećaji. Učestalost hiperaktivnosti je značajna ali zbog navedenih neujednačenosti u definisanju i razlike u dobijenim podacima pojavnosti su ogromne od zemlje do zemlje. To je bio ozbiljan problem, pa je Nacionalni institut za mentalno zdravlje SAD izradio jednu veoma iscrpnu listu znakova za dijagnostiku hiperaktivnog djeteta. Prije svega, pokazalo se da je u osnovi ovog poremećaja **deficit pažnje, pa je uvedena međunarodna oznaka AD/HD sindrom** (deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj, izvorno Attention deficit/hyperactivity disorders). Djeca iz ove grupe pokazuju brojne poremećaje vezane za organizaciju i trajanje pažnje, za perceptivne procese, za intelektualno funkcionisanje, ispoljavaju poremećaje govora i komunikacije sa vršnjacima i odraslim. Kod ove djece se ispoljavaju i neobične **tjelesne karakteristike** (neobičan hod, laka zamorljivost, teškoće u usvajanju higijenskih navika, teškoće pri snu), **osobne emocionalne karakteristike** (impulsivnost, slaba kontrola emocija, niska tolerancija u konfliktnim situacijama) i **brojni problemi u odnosima sa vršnjacima i odraslim**. U strukturi ličnosti djece sa AD/HD sindromom zapažene su i druge osobenosti: preosjetljivost i razdražljivost, ekscesno raspoloženje i oscilacija problema iz dana u dan. Učitelj/nastavnik bi trebalo da se suzdrži od olakog etiketiranja djeteta kao vaspitno zapuštenog i da, kada posumnja da je dijete hiperaktivno, potraži pomoć u školi (od pedagoga/psihologa) ili u odgovarajućoj medicinskoj ustanovi.

Najčešći problemi u usvajanju školskog gradiva manifestuju se u obliku: problema u čitanju i pisanju, teškoće u matematici, variranje u akademskoj uspješnosti iz dana u dan, usporenost u radu, lošoj organizaciji vremena, teškoćama u usvajanju pojmova, loše kratkoročno i dugoročno pamćenje, teškoće u izgovaranju i razumijevanju izgovorenog.

Neka djeca imaju problema u planiranju aktivnosti i, često, nekoj radnji pristupaju, a da pri tom, ne vode računa o posljedicama. Djeluju kao nestrpljiva, površna i ne uče na

greškama iz ranijeg iskustva. Teško uspijevaju da se organizuju i planiraju pogotovo ako imaju dugoročne ciljeve pred sobom.

Ponekim istraživanjima (Barkly, 1990 prema Golubović 2006) 30-50% djece sa hiperaktivnošću razvijaju simptome pridruženih poremećaja ili poremećaja u ponašanju.

Kako učitelj/ica može pomoći:

Kada je dijagnoza AD/HD potvrđena od strane stručnjaka učiteljima/nastavnicima daju se sljedeće preporuke za rad sa djetetom:

Opći savjeti kako pomoći sebi i učeniku sa emocionalnim poteškoćama i smetnjama u ponašanju:

- Budite miran i stabilan uzor;

- Na početku časa učenike pozdraviti i naglasiti kako se nadate uspješnom radu na času;

- Davanje uputa treba da bude jasno i jednostavno, tako da dijete ima predstavu o tome šta se od njega očekuje;

- Postavite lako dostižne ciljeve - zahtjev mora biti realan, tj. u granicama stvarnih mogućnosti djeteta;

- Verbalna uputstva treba, kad god je to moguće, pratiti prirodnim materijalom, modelima, slikama, dijagramima i drugim sredstvima;

- Neophodno je provjeriti da li nas je dijete razumjelo;

- Podsticati dijete da aktivno sudjeluje u usvajanju znanja (organizovanjem radionica u kojima djeca aktivno sudjeluju u usvajanju znanja);

- Podstaci dijete da pita i uspostavite odnos povjerenja sa djetetom;

- Djeca iz ove grupe su veoma podložna zamoru. Složenije teme i teža pitanja postavljati na početku radnog dana;
- Pohvalite učenika kada se primjerenom ponaša. Nastaviti s pohvalama za svaki uspješno obavljeni zadatak.
- Takvom djetetu moramo uvijek davati detaljne upute za rad, izricati ih na jednostavan, djetetu razumljiv način i uvijek — jednu po jednu;
- Vježbe koncentracije, na početku svakog časa, mogu pomoći svim učenicima da razviju samodisciplinu.

Zato je u radu sa takvim djetetom dovoljno da mu osiguramo mjesto za rad u dijelu prostorije gde će imati najviše mira i biti okruženo s najmanje predmeta koji odvlače njegovu pažnju za vrijeme rada.

LITERATURA:

Golubović Š, (2006) Faktori koji utiču na ispoljavanje hiperaktivnosti. U: Specijalna edukacija i rehabilitacija. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – CIDD

Goodman R, Scott S(2005) Child psychiatry. Oxford: Blackwel Publishing, 43-52

10. Hipoaktivno dijete

Istraživanje deficita pažnje pokazala su da, pored povećane, nekontrolisane aktivnosti, ovaj sindrom može biti praćen i bitno smanjenim, *hipoaktivnim ponašanjem*. Djeca ometena u razvoju često ispoljavaju hipoaktivno ponašanje.

Hipoaktivnost djeteta biva praćena deficitom pažnje, bitno otežanim usvajanjem novih sadržaja u nastavi zbog mentalne "odsutnosti". Hipoaktivnost otežava uspostavljanje motivacije za učenje, ugrožava stabilizaciju dječijeg osjećanja sigurnosti i samopoštovanja i, u cjelini, otežava sve aspekte razvoja djeteta (saznajni, emocionalni i socijalni). Saradnja sa roditeljima i stručnjacima neophodan je uslov da se pronađu prave mjere za prevazilaženje ovog problema.

Mogući savjeti učitelju/ici:

- Obratiti dodatnu pažnju na pretjerano mirno dijete u školi i ne ignorisati ovaj problem;
- Imati razumijevanja za poteškoću učenika , ali ne snižavati svoje standarde jer djetetu ne činimo uslugu ako mu dopustimo da se provlači sa rezultatima koji su niži od njegovih stvarnih mogućnosti;
- Stalno ohrabrujte učenika;
- Otkriti koje ga aktivnosti interesuju i, kad god je moguće, uključiti ih na času;
- Otkriti šta motiviše učenika na rad (razgovarati sa roditeljima učenika).

11. Dijete koje ispoljava agresivno ponašanje

Kao i kod hiperaktivnosti i oko dječije agresivnosti postoje *brojni nesporazumi i veoma nejasni kriteriji*. Ako bismo prihvatili Fromovu klasifikaciju agresivnog ponašanja, ponašanje hiperaktivnog djeteta koje jurcajući lijevo-desno ometa aktivnosti druge djece, a bez namjere da nanese štetu, onda bi to bilo *pseudoagresivno ponašanje*. Kada dijete ispoljava agresiju zbog toga što mu se vršnjaci podsmjehuju (dijete sa graničnim intelektualnim sposobnostima, dijete sa oštećenjem sluha ili vida, dijete sa govornim poremećajima i sl.) onda bi to bilo *defanzivno agresivno ponašanje*. Samo u izuzetnim slučajevima, najčešće kod djece koja agresiju prema sebi u porodici (zlostavljano dijete) pomjeraju na vršnjake, povrjeđujući ih namjerno, mogao bi se upotrijebiti Fromov izraz *maligna agresivnost* (Hrnjica, 2002).

U zavisnosti od uzroka, koji mora biti vrlo brižljivo utvrđen, zavisi koje mjere moraju biti preduzete. Jedan od savjeta koji bi mogao biti upućen jeste *preventivno reagovati kad god je to moguće*. Kada učitelj primijeti povišen ton u raspravi među djecom ili bilo koji znak napetosti, treba da se uključi, utvrdi uzrok nesporazuma i ponudi rješenje.

Djeca ometena u razvoju imaju mnogo više neprijatnih iskustava, kako u odnosima sa vršnjacima tako i u odnosima sa odraslim. Rijetki su i roditelji i učitelji/nastavnici koji su dovoljno strpljivi. Djeca ometena u razvoju imaju, po pravilu, **bitno smanjen prag tolerancije na frustraciju** (tj. bitno smanjenu sposobnost da u konfliktnim situacijama reaguju smireno). Ako učitelj ili nastavnik svojim stavom jasno pokaže da mu je “svega dosta”, počne da se žali pedagogu ili psihologu škole, roditelju, ili da zahtjeva da se dijete premjesti u drugu školu, to je jasan znak drugoj djeci da smatraju dozvoljenim ne samo izolovanje i ignorisanje tog djeteta, već i razne oblike dječije netrepeljivosti.

11. Prilozi

1. Nastavnik razredne (predmetne) nastave;
 2. Poruke za rad s djecom s poremećajima u ponašanju;
 3. Savjeti kako pomoći sebi i učeniku sa emocionalnim poteškoćama i smetnjama u ponašanju;
 4. Vodič za nastavnike u radu s djecom s poremećajima u ponašanju;
 5. Savjeti kako pomoći učeniku sa agresivnim ponašanjem;
 6. Radionice;
 7. Natuknice.
2. Oblasti u kojima se javljaju teškoće i prijedlozi za rješavanje problema

1. Nastavnik razredne (predmetne) nastave

Uspješno provođenje pedagoške opservacije velikim dijelom zavisi o nastavniku kao direktnom učesniku u tom procesu. Informisanost nastavnika o učenikovom oštećenju, njegovim mogućnostima rada i postizanju mogućih rezultata u odgojno-obrazovnom procesu u redovnim uvjetima, važan je faktor u motiviranosti nastavnika za takav rad. Na početku pedagoške opservacije nastavnik bi trebao imati potpun uvid u niz objektivnih stručnih elemenata o zrelosti i mogućnosti učenika s posebnim potrebama za participaciju odgoja i obrazovanja u redovnim uvjetima, kao što su: težina oštećenja, vrijeme nastanka oštećenja, obuhvat rehabilitacijom, koji nije odlučujući faktor u odnosu prema modelu i dometu odgoja i obrazovanja, intelektualni status, pedagoška zrelost - pripremljenost učenika za odgoj i obrazovanje, socijalna zrelost, obiteljski smještaj, emocionalna stabilnost, motivacijska usklađenost, radne navike povezane sa zalaganjem i samostalnošću u radu.

Dopunske informacije o oštećenju i posljedicama koje uvjetuje dat će mu defektolog-stručni saradnik, dok bi detaljnije informacije trebao steći kroz stalno stručno usavršavanje. Usporedo s tim nastavnik će upoznati učenika s posebnim potrebama, posmatrati njegove reakcije, procjenjivati njegove sposobnosti i mogućnosti, uz čvrstu suradnju s defektologom-stručnim saradnikom zbog stalnih dodatnih objašnjenja i uputa.

Jedan od najvažnijih poslova nastavnika u procesu pedagoške opservacije jeste priprema učeničkog kolektiva za prihvaćanje učenika oštećena sluha. To je vrlo osjetljiv i odgovoran posao. Priprema se, ne rijetko, izvodi kroz informisanje učenika. Prikladnim razgovorom trebalo bi učenike bez smetnji u razvoju dovesti u stanje da prihvate činjenicu kako postoje djeca koja se razlikuju od njih. Što su učenici mlađe dobi, teže će im biti objasniti teškoću u razvoju, odnosno što je to što dovodi do posebne potrebe pojedinog djeteta. Možda je u takvim situacijama dovoljno naglasiti da će u razredu biti učenik koji npr. ne čuje ili otežano čuje, a da je pri tomu i njegov glasovni govor nešto drugačiji ili nerazumljiviji nego njihov. Zato učenike treba uputiti da s tim učenikom govore nešto usporenije, da nastoje, kad mu govore, biti prema njemu okrenuti licem. Posebnu pažnju treba skrenuti na djetetov slušni aparat, kako posljedice dječjih nestašluka ne bi bilo njegovo oštećenje, ili u težim slučajevima ozljeda djeteta, koji bi mogao izazvati oštećeni slušni aparat smješten u uhu ili iza učenikovog uha. Isto tako, potrebno je upozoriti učenike da se ne nadvikuju blizu učenika sa slušnim aparatom, i to svi u isti mah, jer to može uzrokovati bol i glavobolju kod učenika.

Potrebno im je objasniti neka ograničenja koja nameće oštećenje. Da bi učenici to potpuno shvatili i doživjeli, ponekad ih je potrebno poticati da i sami steknu informacije i iskustva o oštećenju i posljedicama koje slijede. Posjeta osobe sa oštećenjem (slijepe, gluhe ili sa vidljivim tjelesnim invaliditetom školi i upriličenom razgovoru sa učenicima pokazalo se veoma korisnim.

U novije doba sve se više naglašava potreba učešća roditelja u cijelom postupku školovanja. S obzirom na to da roditelji snose odgovornost za svoje dijete, pozvani su da sudjeluju u kreiranju odgojno-obrazovnog i rehabilitacijskog programa, s aktivnom ulogom kao informacijskog medija. U tome im je potrebno pomoći, zbog njihovog

obrazovnog statusa ili pomanjkanja prikladnih informacija o oštećenju i njegovim negativnim posljedicama, ali i radi promjena u odnosima unutar obitelji. Uređenje i funkcionalne promjene u obitelji u našem društvu su trenutačno velike. Broj članova obitelji se brzo smanjuje, sve više ih je nepotpunih, sve je veći broj zaposlenih majki, utrka za standardom je sve veća i sl. S modernizacijom, obitelji gube neke svoje bazične funkcije na račun drugih široko zasnovanih odgojnih, političkih i ekonomskih situacija. Ukratko, obitelj nije više dominantna socijalna institucija.

Rad s roditeljima drugih učenika u razredu je, također, potreban. Njihove reakcije mogu biti vrlo različite prema prisutnosti učenika s posebnim potrebama u razredu u odnosu s njihovom djecom. Nerijetko navode bojazan da će zbog toga njihova djeca početi manje ili lošije govoriti, da će se u školi manje "učiti", jer će se svi programi prilagođavati djetetu s posebnim potrebama i sl. Ako se tim roditeljima objasni situacija, odnosno daju informacije, mogu postati vrlo kooperativni u postupku pedagoške opservacije učenika. Sistematski rad i suradnja s roditeljima nudi nove oblike rada za vrijeme pedagoške opservacije i integracije učenika oštećena sluha nastavniku premetne i razredne nastave, kao i drugim stručnjacima koji sudjeluju u tom vrlo slojevitom i odgovornom poslu.

2. Oblasti u kojima se javljaju teškoće i prijedlozi za rješavanje problema

Preuzeto iz "*Škola po meri deteta*" (2004) Priručnik za rad sa učenicima redovne škole ometenim u razvoju. Urednik: Sulejman Hrnjica

1. Teško je zainteresovati učenike

1. Objasnite svrhu ili zašto je to važno.
2. Dajte konkretne primjere, ilustrujte crtežom, panoom, slajdom.
3. Stavite učenika u klupu blizu učitelja.
4. Povežite izlaganje s primjerima iz života ljudi.

5. U zavisnosti od teme tržite od učenika da navede primjer iz svog kraja, porodice, svog ličnog života.

2. Početak rada: potrebno je dati dogovoreni znak da rad počinje

1. Uvedite neki standardni znak (na primjer, neku kratku muzičku temu) na početku svakog novog izlaganja
2. Podijelite temu na manje jedinice
3. Nakon svake podteme provjerite kako su je učenici shvatili, tražite od njih da kažu šta o tome misle (povratna informacija)
4. Napravite redoslijed aktivnosti i ispišite ga na tabli
5. Za dijete ometeno u razvoju izaberite vršnjaka koji će mu pomagati, ali tako da to izgleda kao njihov zajednički rad

3. Teškoće u održavanju pažnje dok učitelj govori

1. Dajte kratka i jasna objašnjenja
2. Obezbijedite pisanu ili likovnu ilustraciju za usmena uputstva
3. Koristite unaprijed dogovoreni znak da biste privukli pažnju. Na primjer, poslije svakog muzičkog znaka slijedi rezime najvažnijih ideja u izlaganoj temi
4. Gledajte u učenike. Povremeno provjerite da li Vas učenici gledaju
5. Tražite od učenika da provjeri najvažnije informacije u izlaganoj temi
6. Kombinujte usmene i pismene zadatke
7. U zavisnosti od uzrasta učenika, podesite dužinu usmenog izlaganja (za najmlađi uzrast trajanje pažnje i kod djece bez razvojnih poteškoća nije duže od 5 - 10 minuta)

4. Teškoće u praćenju i razumijevanju uputstva za rad

1. Dajte uputstvo kratko, jasno i razgovjetno
2. Ponovite uputstvo
3. Tražite od učenika da ponove uputstvo usmeno i u praksi
4. Koristite audio i vizuelna sredstva za održavanje pažnje

5. Teškoće u praćenju pisanog teksta

1. Markirajte izabrani tekst
2. Označite brojevima pasuse na koje želite da skrenete pažnju
3. Sklonite nepotrebne stvari sa stola
4. Koristite folije za grafoskop

6. Teškoće u čitanju teksta

1. Koristite prilagođene tekstove ili tekstove za mlađi uzrast
2. Snimite tekst na magnetofon
3. U izabranom tekstu označite važna mjesta
4. Tražite od učenika da u grupi pročitaju dio teksta i da izvijeste ostale učenike o tome šta su pročitali
5. Dajte djetetu više vremena da pročita tekst i stalno ga potičite
6. Napravite kviz znanja. Dijete ometeno u razvoju pitajte on za šta pretpostavljate da će vjerovatno znati. U prvo vrijeme možete roditelju unaprijed reći šta će biti tema kviza, kako bi se dijete pripremio kod kuće i time smanjilo napetost zbog straha od neuspjeha i reakcije vršnjaka
7. Objasnite sve nove pojmove sa kojima se učenici sreću prvi put
8. Zadajte zadatke za rad kod kuće (mogu biti u obliku kviza)

7. Dijete ima teškoće da završi zadatak na vrijeme

1. Dajte više vremena djetetu
2. Djetetu ometenom u razvoju dajte kraći zadatak
3. Tražite od učenika da zabilježi vrijeme koje mu je potrebno da završi zadatak. Pohvalite dijete kad potvrdite da tokom vremena završava za kraće vrijeme

8. Dijete ima teškoće u usmenom izražavanju

1. Prihvatite alternativne forme odgovaranja (pismeno, crtežom i sl.)
2. Postepeno uz alternativne načine davanja odgovora uvodite zahtjev za kratkim usmenim obrazloženjem

3. Dozvolite djetetu da pripremi odgovor i da ga u posebnoj prostoriji snimi na magnetofon

4. Formirajte manje grupe učenika i tražite da svako dijete u grupi usmeno izloži neku temu.

9. Teškoće u učenju putem slušanja

1. Paralelno s usmenim izlaganjem koristite pisanu ilustraciju (korišćenjem folija sa tekstom izlaganja i sl.)

2. Tražite od učenika da zatvori oči i zamisli ono o čemu se govori

3. Izbacite suvišne riječi

4. Pripremite uputstva za analizu izlaganja.

10. Teškoće u grupnom radu

1. Precizno odedite zadatke svakog učenika u grupi

2. Strukturirajte zadatak davanjem konkretnih zadataka

3. Definišite faze rada

4. Kada to ima smisla, dajte učeniku rukovodeću ulogu u nekoj fazi zadatka

5. Ako djetetu povjeravate rukovodeću ulogu u grupi, za to ga pripremite ili dajte roditelju savjet kako da pripremi dijete kod kuće. Ako ima brata, sestru ili bliske srodnike približno istog uzrasta može da uvježbava rad u grupi kod kuće.

11. Teškoće u samostalnom radu

1. Prilagodite težinu zadatka, obim i vrijeme za rad aktuelnim sposobnostima učenika. Ako zadaci prelaze sposobnost djeteta, naredni put smanjite zahtjev, a ako je dijete u stanju da uradi više, naredni put povećajte zahtjev. Svako napredovanje pohvalite.

2. Tražite od djeteta da ponovi zadatak, a ako nije sve shvatilo polako i detaljno objasnite šta treba da uradi

3. Omogućite djetetu da koristi alternativne forme odgovaranja (pismeno umjesto usmeno, usmeno umjesto pismeno, da da odgovore crtežom i sl.).

12. Teškoće u razumijevanju uzroka i posljedice i teškoće u predviđanju posljedica

1. Navodite primjere iz života
2. Istaknite uzrok, napišite ga sa lijeve strane, a posljedicu sa desne
3. Objasnite način na koji uzrok izaziva posljedicu.

13. Teškoće u izvođenju zaključaka

1. Ponudite djetetu listu zaključaka i dajte mu zadatak da označi one koji su tačni i one koji nisu tačni
2. Navedite listu zaključaka, pa zatim tražite od djeteta da ih poreda po važnosti i da obrazloži dati redoslijed
3. Podijelite djecu u grupe. Na tabli napišite pravila za izvođenje zaključaka, a zatim tražite da svaka grupa primjeni pravila na zadatak koji je dobila
4. Poslije grupnog vježbanja dajte novi zadatak i tražite od djece da ga pojedinačno riješe. Prije nego što prozovete dijete ometeno u razvoju diskretno provjerite da li u njegovom rješenju ima pozitivnih elemenata koje bi vrijedilo pohvaliti.

14. Teškoće u pamćenju

1. Tražite od učenika da napravi podsjetnik
2. Uključite roditelja da provjerava obaveze djeteta, ali pri tome tražite da roditelj ne preuzima ulogu djeteta, već da potiče njegovu samostalnost
3. Pokažite djetetu kako se određuju bitna mjesta u tekstu. Na taj način ćete olakšati memorisanje eliminisanjem nebitnog iz teksta, a pamćenje učiniti efikasnijim

15. Teškoće prilikom provjere znanja testom

1. Smanjite broj pitanja za dijete ometeno u razvoju
2. Pojednostavite terminologiju
3. U prvo vrijeme dajte test sa ponuđenim odgovorima. Izbjegavajte pitanja otvorenog tipa u prvom periodu
4. Grupišite pitanja po tematskoj srodnosti
5. Produžite vrijeme za rad
6. Dozvolite učenicima da usmeno odgovaraju

Navedeni prijedlozi odnose se samo na rješavanje problema vezanih za obrazovno postignuće djeteta. Preporučujemo učiteljima/nastavnicima da, uz navedene primjere, dopune test rješenjima koje je sam stekao u praksi.

Tabela 2.

Aktivnosti	Podaci urednog razvoja djeteta starog šest godina
Socijalne i emocionalne vještine	Pokazuje lakoću u odnosima sa drugim osobama, samostalno se upoznaje i druži sa drugom djecom, rješava probleme u teškim socijalnim situacijama
Igrovne i vještine učestvovanja u grupi	Igra takmičarske igre, samostalno nešto radi i do 20 minuta, bezbjedno prelazi ulicu, samostalno uzima i vraća materijal koji mu je potreban za zadatak
Fizičke vještine	Preskače konopac, dribluje, hvata loptu u skoku, pogađa loptu palicom, kada crta ljudsku figuru, crta joj i vrat, ruke, usta
Vještine samopomoći	Vezuje pertle, kompletno se oblači sam, stavlja ruku na usta kada kašlje, bez pomoći obavlja jutarnju higijenu
Vještine komunikacije	Koristi rečenice od po 6 riječi, sa vršnjacima razgovara o sličnim iskustvima, odgovara na pitanja "kada", ponavlja rečenice od po 11-12 slogova
Kognitivne vještine	Zna nabrojiti vrste zanimanja, zna kuda treba otići da bismo pozajmili knjigu, , kupili markice itd., vizuelno razlikuje dvije slične ili različite riječi, vizuelno uočava koji se od 3 simbola razlikuje: velika slova, mala slova, riječi, oblici, čita riječi koje se odnose na boje, na brojeve do 10, čita jednostavne tekstove za predškolce, broji napamet do 100, sparuje količinu sa simbolom/cifrom, po pamćenju piše brojeve do 100, zna sabirati do 10 i oduzimati u obimu broja 10, zna gledati na sat

**GODIŠNJI PROGRAM RADA
PRILAGOĐENI EDUKACIJSKI PROGRAM**

Učenik: **M.S.**
Dob: 10 godina
Odjeljenje: a

Rođen: 23.09. 1994. god.
Razred: III (treći)
Škola:, Tuzla

PREDMET: Bosanski, hrvatski i srpski jezik I književnost

Područje/Godišnji ciljevi I kratkoročni instrukcijski ciljevi	Sadašnji nivo uspjeha	Procedura	Postignuća
<p>S je dječak koji ne može pratiti redovni NPP niti u jednoj oblasti nastave Bosanskog, hrvatskog I srpskog jezika I književnosti tako da bi bilo realno u narednom periodu očekivati da će u narednom periodu znati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ispričati šta je čuo - nabrojati likove -uočiti njihove karakterne osobine u smislu *dobar*, *zao* 	<p>S. može slušati čitanje priče, ne želi učestvovati u analizi djela ali rado kroz pripremljene ilustracije prati tok događaja, uočava likove I njihove osobine.</p> <p>S. zna sva štampana velika slova, čita sa</p>	<p>Posebno prilagoditi analizu teksta, početi sa slikovnim prikazom priče I lika, te postepeno zahtijevati da sam pokuša prepričati šta je čuo, vidio, e koga je "upoznao" te dali mu se postupci tog lika dopadaju ili ne.</p> <p>- Koristiti metode koje doprinose usvajanju čitanja I pisanja kao što su metoda prirodnih glasova, fonomimička</p>	

<p>Čitanje</p> <p>S. bi u narednom periodu trebao znati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - čitati kratke riječi I znati sta je pročitao - čitati kratke rečenice I znati šta je pročitao <p>Pisanje:</p> <p>S. bi u narednom periodu trebao znati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prepisivati kratke rečenice I tekstove - pisati po diktatu <p>Jezik</p> <p>Gramatika:</p> <p>S. bi u narednom periodu trebao znati prepoznavati imenice I glagolete uočavati razliku među njima.</p> <p>Ortografija</p> <p>Govorna kultura</p> <p>S. u ovoj oblasti u narednom periodu neće moći napredovati obzirom na činjenicu da ima velike PIT:</p>	<p>razumijevanjem pročitano ali ima jake jezičke teškoće koje ne dozvoljavaju da ga okolina razumije.</p> <p>S. zna pisati ali je veoma lijen I teško ga je pridobiti na saradnju.</p> <p>S. odgovara jedino na poticaj I stalnu angažovanost nastavnika ili majke. Uspješno radi posebno pripremljene nastavne listiće.</p> <p>S. za sada u ovim oblastima ne može</p>	<p>metoda, fonetička metoda, glasovno analitičko-sintetička metoda, metoda globalnog čitanja I sl.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stalna vježba s logopedom - slikovno prikazivanje riječi, iskoristiti na postepeno uvezivanje u proste, a potom I prosto-proširene rečenice. - čitati kratke tekstove (po potrebi sažete duže tekstove), koje će moći razumjeti I sa uspjehom prepričati. - što češće pisanje po diktatu - prepisivanje njemu zanimljivih priča (iz slikovnice). <p>Gramatičke vježbe za sad raditi samo usmeno uz jasno definisanja pitanja.</p> <ul style="list-style-type: none"> - raditi vježbe u kojima 	
--	---	---	--

<p>U narednom periodu bi trebalo raditi na tome da:</p> <p>Nastavnik prati rad logopeda kojeg dječak posjećuje dva puta sedmično</p> <p>Medijska kultura</p> <p>S. bi u narednom periodu mogao kroz zajedničko gledanje I analizu gledanog bit u mogućnosti da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - imenuje likove - zauzme svoj stav prema liku 	<p>ništa samostalno raditi iako odgovara na poticaje tipa – šta sada trebaš uradit (veliko slovo, tačka.....)</p>	<p>će S. vršiti povezivanje sličica tipa:ko šta radi, kakav je ko, čije je što.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Motivirati ga da razgovara o doživljajima u školi I van nje, o aktuelnim zbivanjima I doživljajima poslije posmatranja pojava ili događaja, pričanje priča, bajki, šala, prepričavanje TV emisija - Organizovati aktivnosti u kojima će S. mimikom, gestama, riječima improvizirati neku situaciju. - stalno ga poticati na razgovor o njemu drugim dječijim emisijama sa težištem na likove, njihove postupke kao I na njihov vlastiti stav preme tim likovima, njihovim postupcima 	
--	---	--	--

NADMOĆ U RAZREDU (ispravan tekst)

Neki učitelji lako održavaju nadzor kontrolu nad razredom, dok drugi, čak i nakon dugogodišnjeg iskustva, ne uspijevaju spriječiti nered u razredu unatoč svim prijetnjama i obećanjima. Prvi susret određuje daljnji uspjeh ili neuspjeh odnosa u razredu.

Walker i Adelman (1976) upozoravaju na to kako razred razvija vlastitu strukturu, ali prvim susretima postoji srazmjerno malo istraživanja. Sljedeći prikaz crpi svoje podatke radova Wragga i Wooda (1984) i Moskowitz i Haymana (1974; 1976) kao i Neilla (1986a). Iskusni i uspješni učitelji održavaju prve sate izrazito drugačije nego što to kasnije čine i nego što su prvi sati njihovih neiskusnijih i neuspješnijih kolega. Pomalo pretjerano on pokazuje svoju odlučnost da se ozbiljno pozabave sa svojim kršenjem reda u razredu, ali isto tako pokazuju i svoja pozitivna svojstva: spremnost da pruže pomoć, smisao za humor i zanimljivo izlaganje gradiva. O tim pozitivnim stranama bit će kasnije više riječi no ovdje ćemo se pozabaviti načinom na koji učitelj može izvući prednost iz početne nesigurnosti razreda s obzirom na učiteljeve metode i standarde. Djeca izlažu riziku, ako ništa drugo, svoje samopoštovanje dovedu li se u položaj u kojem se ne mogu snaći. Iskusni su učitelji vješti u tome da brzo odgovore na početne prekršaje ili "testiranja" dopuštenoga (Ball, 1980.) te ih odmah sprečavaju mjerama niže razine. Na taj način "slučaj" postaje presedan za buduće interakcije (Wragg, Wood, 1984.). Time se učenicima također daje jasno na znanje što bi tačno trebali činiti, a što ne (Anderson, Everston i Emmer, 1980-).

NADMOĆ U RAZREDU (tekst s pogreškama)

Neki učitelji ne uspijevaju lako spriječiti nered u razredu, dok drugi, čak i nakon dugogodišnjeg iskustva, ne uspijevaju spriječiti nered u razredu unatoč svim prijetnjama i obećanjima. Prvi susret određuje u razredu unatoč svim prijetnjama i obećanjima.

Walker i Adelman (1976) upozoravaju na to kako razred razvija vlakulturu, ali o prvim susretima iz radova Wragga i Wooda (1984) i Moskowitza i Haymana (1974; 1976) kao i Neilla (1986a).

Iskusni i uspješni učitelji i neiskusni i neuspješni učitelji održavaju prve sate izrazito drugačije nego što to kasnije čine i nego što neuspješnijih kolega. Pomalo pretjerano nego što su prvi sati njihovih i neuspješnijih kolega. Pomalo pretjerano oni pokazuju svoju odlučnost da se ozbiljno pozabave sa svakim smisao za humori zanimljivo izlaganje gradiva. O tim pozitivnim stranama bit će kasnije više riječi za humor i zanimljivo izlaganje GRADIVA. O tim pozitivnim stranama bit će kasnije više riječi, no ovdje ćemo se pozabaviti načinom na koji učitelj može izvući prednost iz početne nesigurnosti razreda s obzirom na učiteljeve metode i standarde. Djeca izlažu riziku, ako ništa drugo, svoje samopoštovanje dovedu li se u položaju kojem se ne mogu snaći.

Iskusni su učitelji vješti u tome odmah sprečavaju mjerama niže razine. Na taj način, "slučaj" postaje presedan za buduće (Ball, 1980) te ih odmah sprečavaju mjerama niže razine. Na taj način "slučaj" postaje presedan za buduće interakcije (Wragg i Wood, 1984). Time se učenicima također daje jasno na znanje što bi točno trebali činiti, a što ne (Anderson, Everston, i Emmer, 1980)

3. Opći savjeti kako pomoći sebi i učeniku sa emocionalnim poteškoćama i smetnjama u ponašanju

- Budite miran i stabilan uzor;

- Na početku časa učenike pozdraviti i naglasiti kako se nadate uspješnom radu na času;

- Davanje uputa treba da bude jasno i jednostavno, tako da dijete ima predstavu o tome šta se od njega očekuje;
- Postavite lako dostižne ciljeve -zahtjev mora biti realan, tj. u granicama stvarnih mogućnosti djeteta;
- Verbalna uputstva treba, kad god je to moguće, pratiti prirodnim materijalom, modelima , slikama, dijagramima I drugim sredstvima;
- Neophodno je provjeriti da li nas je dijete razumjelo;
- Podsticati dijete da aktivno sudjeluje u usvajanju znanja (organizovanjem radionica u kojima djeca aktivno sudjeluju u usvajanju znanja);
- Podstaci dijete da pita i uspostavite odnos povjerenja sa djetetom;
- Djeca iz ove grupe su veoma podložna zamoru. Složenije teme i teža pitanja postavljati na početku radnog dana;
- Pohvalite učenika kada se primjerenom ponaša. Nastaviti s pohvalama za svaki uspješno obavljeni zadatak;
- Takvom djetetu moramo uvijek davati detaljne upute za rad, izricati ih na jednostavan, djetetu razumljiv način i uvijek — jednu po jednu;
- Vježbe koncentracije, na početku svakog časa, mogu pomoći svim učenicima da razviju samodisciplinu.

4. Vodič za nastavnike u radu s djecom s poremećajima u ponašanju:

- Postavite jasna pravila u razredu (učenik treba strukturiranu situaciju i jasne granice, jer ih samo ne može postaviti;
- poželite dobrodošlicu učeniku u svoj razred;
- prihvatite učenika takvo kakvo jest i pomozite mu u prilagođavanju u razredu jer kako ga vi prihvatite prihvatit će ga i učenici u razredu;
- budite sigurni da svi pripadaju razrednom kolektivu;
- ne isključujte učenika iz razrednih aktivnosti;
- stavite naglasak na ono što dijete može, a ne šta ne može učiniti;
- podijelite svoja iskustva s članovima stručnog tima škole; prilagodite aktivno iskustvo učenja i motivirajte učenike da sudjeluju u njemu;
- pohvalite trud koji učenik ulaže u toku rada, i za slijeđenje vaših uputa bilo o čemu da se radi (klimnuti glavom i nasmiješiti se, pomilovati po glavi, dodirnuti rame, izgovoriti pohvalu pred razredom ili samo njemu, nacrtati bilo koji pozitivan simbol u svesku ili napisati pohvalu;
- ne ističite pred razredom ograničenja učenika;
- izmjenjujete teške i lakše zadatke, zabavne i dosadne;
- pripremite za učenika već napisani tekst, s osnovnim činjenicama koje treba naučiti;
- provjeriti da li je učenik razumio upute-pitajte ga da ponovi naš zahtjev, ne ismijavajte ga i ne grdite ako nije razumjelo-objasnite ponovo na jasniji način;
- kontinuirano usmjeravati pažnju učenika (postravite pitanja pokažite djetetu prstom mjesto u knjizi gdje se čita, da li je razumio i da li slijedi zadatke u kontrolnom radu, da li uspijeva prepisati s table ono što je za njega planirano;
- ako se primijeti da je pažnja učenika odlutala, pridite mu i lagano ga dodirnuti po ramenu
- omogućiti mu ciljano kretanje (zamoliti ga da opere spužvu, donese kedu, potraži nekog i slično);
- prilagodite metode, didaktički materijal i tehnike pričama, slikama, filmovima, audio materijalom i sl. što će obogatiti nastavu i biti zanimljivo svim učenicima;
- upute govoriti smirenim i blagim glasom;

- omogućite mu pomaganje drugima, za izražavanje empatije;
- budite sigurni da dodatni programi pomažu;
- evaluirajte svoje učenike;
- učenici s poremećajem pažnje i hiperaktivnošću imaju manje teškoća ako su klupe u razredu organizovane klasično – u redovima;
- neka učenik sjedi u prvoj klupi srednjeg reda (ne pokraj vrata i prozora, ako su uz ulicu);
- Do učenika neka sjedi učenik koji je dobar model, a učenik s većim teškoćama pažnje i nemirom neka sjedi sam;
- radi timski i multidisciplinarno na rješavanju učeničkih problema i njihovom prevazilaženju;
- sarađujte sa stručnjacima koji su pozicionirani u mreži socijalnih institucija kako bi adekvatno riješili probleme sa školskom djecom u školi na opće zadovoljstvo

5. Savjeti kako pomoći učeniku sa agresivnim ponašanjem

- Obratite posebnu pažnju učeniku kada stigne na čas;
- upoznajte učenika u individualnom razgovoru s njim, s njegovim roditeljima, nastavnicima u školi , učenicima u razredu , kako biste otkrili ima li nešto specifično u njegovom životu što treba da znate. Možda vam oni mogu dati sugestije koje će vam pomoći u rješavanju njegovog agresivnog ponašanja;
- Razgovarajte sa kolegama (ukoliko učenik pohađa starije rzrede) i stručnim saradnicima u školi i pitajte ih jesu li oni suočeni s istim problemom? Ako jesu, kako ih rješavaju? Možda otkrijete d dobro reaguje na određen stil predavanja.
- Izvan nastave recite učeniku šta mislite o njegovom problemu i da ćete to riješiti ma šta morali poduzeti. Učenik je, možda, navikao daa nastavnici dižu ruke od njega, no vi mu jasno recite da vi niste takav nastavnik(ica).
- Ako je, ikako, moguće nađite ga kda je dobre volje. Javna pohvala, možda, i doprinese promjeni , pogotovo ako voli publicitet.
- Ako su njegove reakcije na kazne, uglavnom, negativne, efikasnije je fokusirati se na pozitivne komentare i nagrade.

- Nemojte njegovo ponašanje shvatati osobno i nemojte se braniti. Budite smireni i neumoljivo ljubazni cijelo vrijeme. Nikada se nemojte spustiti na njegovu razinu.
- Pokušajte se poistovijetiti s njim i imajte razumijevanja za eventualne probleme od kojih pati.
- U trenucima kada vam ometa čas, radije pokažite razumijevanje, a ne gnjev, bez obzira koliko to bilo teško.

6. Radionice

Emoconalne kompetencije

Cilj radionice je:

- da učesnici prepoznaju i razlikuju emocije,
- da igranjem uloga demonstriraju određene emocije, te
- da prepoznavanjem odigranih emocija pospješuju svoju sposobnost prepoznavanja svojih i tuđih emocija ili emocionalnu svijest

Obezbijediti opuštenu atmosferu, u toku vježbe ispoljiti kreativnost i humor

Tok rada

1. Korak Uvod

Voditi kratak razgovor sa učesnicima o značaju i prepoznavanju emocija i razlikovanja emocija ili emocionalne svijesti.

2. Korak Podjela u grupe i zaduženja

Sačiniti grupe od 4-6 članova Svaka grupa ispisuje svoje ime na zaglavlju grupnog panoa na kome će grafički predstaviti zadate emocije Npr.

- a) Sreća, tuga, strah, bijes
- b) Pantomimom,
- c) Verbalno,
- d) Igranjem uloga

3. Korak Interaktivni grupni rad

Svaka grupa radi prema zadatku koji dobija na radnom listiću. Zadatak je pripremiti prezentaciju na kojoj će ostali učesnici prepoznati prikazane emocije.

Prva grupa

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: radost, žalost, iznenađenje. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Druga grupa

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: strah, sreću, stid. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: strah, sreću, stid. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Treća grupa

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: prkos, radoznalost, gađenje. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Četvrta grupa

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: mržnju, divljenje, očaj. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: strah, sreću, stid. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno
d,) igranjem uloga

Peta grupa

Dogovoriti situaciju ili radnju u kojoj ćete prikazati i odigrati sljedeće tri emocije: dosadu, oduševljenje, depresiju, iznenađenje. Svaku emociju predstavite a) grafički, b) pantomimom, c) verbalno d,) igranjem uloga

4. Korak Prezentacija

Grupe izvede svoje prezentacije, a ostale grupe ih vrednuju grupnim ocjenama od 1-10. na kraju se proglašava najuspješnija prezentacija

5. Korak Završavanje (rezime) 1. Šta smo naučili? 2. kako smo saradivali? Kako smo se osjećali? Da li želimo na ovaj način raditi ubuduće i šta?

7. Natuknice

Nikada ne znate koja od 7-8 vrsta dječije inteligencije može biti aktivirana , kada i čime, ali znajte da su svi do jednog **NAJBOLJI U NEČEMU**. Znači, ne postoji loš, dobar i najbolji, nego postoji samo odgovarajući pristup djetetu sadržajem koji je na «talasima» šta je u njegovoj glavi, odnosno postoje samo različiti pristupi gradivom do djeteta i od tih pristupa zavise i rezultati procesa učenja

„Uvijek postoji nešto od onoga što dijete zaista **interesuje**, a što se može povezati sa onim što dijete **mora da nauči**.“

Mozak je, zasigurno najsloženiji ljudski organ i kao takav najmanje istražen. Tek u posljednjih 40-tak godina, istraživanja su pokazalako se radi o organu koji je **krajnje podložan stalnim promjenama** u zavisnosti utjecaja okoline i iskustava koja ga oblikuju. Drugim riječima, njegova složenost po sastavu i građi, i neograničenost po mogućnostima korišćenja, su osobine koje traju od rođenja do neutvrđenog doba ljudskog života.

1. Glava mu je bila ogromna kad se rodio. Njegova majka se nije slagala sa onima koji su govorili da je dijete nenormalno. Poslali su ga u školu ali su nastavnici mislili da je

mentalno bolestan. Majka je povukla dijete iz škole i sama ga obučavala. Mora da je uradila odličan posao, jer je on nastavio i izumio električnu sijalicu i fonograf.

2. Kada je imao pet godina pokazivao je veliko interesovanje za crtanje., ali mu je sve materijale uništavao otac nazivajući ga tupanom. Poslali su ga u školu ali je on bježao. Na kraju je upisan u školu koju je vodio njegov ujak , koji je kasnije napisao njegovom ocu " ne možemo ga ničim naučiti. Što ga prije ispišete tim bolje". Postao je poznati skulptor koji je stvorio između ostalih radova klasik "Mislilac".

3. Ovaj dječak nije progovorio do svoje 4. godine. Nije naučio da čita do svoje 9. godine. Nastavnici su smatrali da je mentalno spor, nedruštven, sanjar. Pao je na prijemnom ispitu za fakultet, ali ga je konačno položio pripremajući se godinu dana. Dvije godine , nakon diplomiranja, 3 puta je izgubio posao nastavnika. Ipak je na kraju razvio teoriju relativiteta.

4. Majka je bila uporna u prepisivanju bilješki sa predavanja za svoga sina koji je imao poremećaj u čitanju i pisanju. Kada je, ipak, završio školu rekao je " pronaći ću način da neka druga mama ne prepisuje toliko za svoje dijete i pronašao je kopir aparat. Kinklom, po kome se zovu najveće tvrdke za proizvodnju kopir aparata, je opisao kako to izgleda ne moći čitati " Za mene je rečenica gora od egipatskih hijeroglifa, Ona je poput auto karte koju su miševi izgrizli na najvažnijim mjestima".

Barbara Streisend

Na početku karijere joj je «priznati stručnjak za otkrivanje mladih talenata u pjevanju, samo nakon nekoliko otpjevanih strofa rekao «radije se bavi pletenjem ili šivanjem, jer ne samo da ne samo da ne pjevaš dobro nego ti je i nos toliko ružn da nikada nećeš napraviti uspješnu karijeru».Barbara Strejsend ga je demantovala bar desetak miliona puta, odnosno onoliko koliko je do sada prodala svojih ploča.

Test inteligencije

Čuveni test inteligencije je, kao neko mjerilo baziran na procjeni, uglavnom, verbalnih i matematičkih sposobnosti, a sve ostalo je bilo nevažno. Vrijeme kada je napravljen test inteligencije je doba procvata industrijskog društva i tadašnji sistem školstva je, normalno, bio prilagođen tome društvu. Za industrijski sistem proizvodnje su se najviše tražili radnici koji su znali čitati i računati, a sve ostalo je bilo gotovo nevažno. A upravo na procjeni takvih sposobnosti se i bazirao taj test. Šta je sa preostalih 5-6 oblasti dječije inteligencije, koje, ako se ne razvijaju, bićemo uskraćeni za bezbroj novih slikara, muzičara, biologa, sportista i drugih talentovanih i nadarenih osoba. Sjetimo se samo riječi jednog od tvoraca američke deklaracije nezavisnosti Tomasa Paine « Što se tiče znanja koje svaka osoba stiče obrazovanjem, ono služi samo kao mali kapital da postavi na noge ono znanje koje dolazi poslije. Svaka osoba je na kraju sama sebi učitelj»

Genijalac koga su proglasili mentalno nesposobnim

Čovjek koji je zadužio cijeli svijet izumom električnog svjetla i sijalice Thomas A. Edison, je u svom djetinjstvu prošao kroz pravu golgotu, od kojih ćemo navesti samo dvije. Bio je izbačen iz osnovne škole koju je bezuspješno pohađao dvije godine, nakon što je učitelj pozvao njegove roditelje i rekao im kako je Tomasov um retardiran, i kako nikada neće završiti ni osnovnu školu. Njegovi roditelji, poslije ove ocjene nastavnika koji je zaista trebao biti kompetentan, nisu dozvolili da malodušjeumanji njihovu pažnju, ljubav i podršku prema svom djetetu, što je na kraju rezultiralo stvaranjem jednog briljantnog uma.

Druga tragedija Thomasa Edisona je teško oštećenje sluha u najranijem djetinjstvu. Svoj fizički hendikep Edison je preobrazio u značajnu svakodnevnu prednost. On se, naime, i kada bi čuo što njegovi sugovornici govore, pretvarao kako to ne razumije sve dok ne bi dobio informaciju koja ga je interesovala. Na ovaj je način redovno postizao da svi pregovori završe u njegovu korist.